

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ФАКУЛЬТЕТ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА ТУРИЗМУ
КАФЕДРА ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри земельного
кадастру
д.е.н., проф. _____ Таратула Р.Б.
«__» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ОС *«Магістр»*

на тему: **«Покращення рівня використання
сільськогосподарських земель Закарпатської області»**

Виконала: студент гр. ЗВ-61
Спеціальності
193 «Геодезія та землеустрій»
Харачко Тетяна Григорівна

Керівник: Радомський Степан Степанович

Рецензент:

Дубляни 2024

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет природокористування
факультет землевпорядкування та туризму
Кафедра земельного кадастру

Освітній ступень _____ магістр _____

Напрямок підготовки _____
(шифр і назва)

Спеціальність _____ 193 «Геодезія та землеустрій» _____
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри,
земельного кадастру

_____ (підпис)

д.е.н., проф. Таратула Р.Б.
“ _____ ” _____ 2024року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

_____ Харачко Тетяна Григорівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) _____
«Покращення рівня використання сільськогосподарських земель Закарпатської області»

керівник проекту (роботи) _____ Радомський Степан Степанович, _____ к.е.н, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “21” лютого 2023року №36/к-с

2. Строк подання студентом проекту (роботи) _____ 15 січня 2024 року _____

3. Вихідні дані до проекту (роботи) Проекти роздержавлення та приватизації земель. Шкали бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель. Основні обліково-статистичні відомості і документи. План існуючого використання земель в розрізі районів Закарпатської області. Статистичні збірники по Закарпатській області. Схеми агровиробничих груп ґрунтів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ _____

1. Теоретичні засади дослідження земельних ресурсів регіону _____

2. Характеристика Закарпатської області _____

3. Організаційно-структурні зміни в земельних ресурсах Закарпатської області _____

4. Поліпшення рівня використання земель сільськогосподарського призначення в Закарпатській області _____

5. Охорона навколишнього середовища _____

6. Охорона праці та захист населення _____

Висновки та пропозиції _____

Бібліографічний список _____

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) мультимедійна презентація (29 слайдів)

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата		Відмітка про виконання
		завдання видав	завдання прийняв	
З охорони навколишнього середовища	к.б.н. доцент Панас Н.Є.			виконано
		23.02.2023р.	23.02.2023р.	
З охорони праці та захисту населення	к.с.г.н., доцент Ковальчук Ю.О.			виконано
		23.02.2023р.	23.02.2023р.	

7. Дата видачі завдання

“23” лютого 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Отримання завдання (складання програми, підготовка плану пояснювальної записки та картографічних матеріалів для дипломної роботи). Вивчення рекомендованої літератури за темою ДР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану об'єкту дослідження.	100днів	вик.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	120 днів	вик.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Розробка питань з охорони праці та захисту населення. Розробка питань з охорони природи написання економічної частини роботи, висновків і пропозицій з реалізації роботи. Кінцеве редагування пояснювальної записки, оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК.	80 днів	вик.
4.	Кінцеве оформлення дипломної роботи (здача пояснювальної записки керівнику ДР, виправлення його зауважень; проведення антиплагіатної перевірки, здача ДР на рецензування, кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	25 днів	вик.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Попередній захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником ДР, виправлення зауважень у графічній частині).	5 днів	вик.

Студент

(підпис)

Харачко Т.Г.

(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

(підпис)

Радомський С.С.

(прізвище та ініціали)

ВСТУП	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ ...	7
1.1. ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛІ ЯК ПРИРОДНОГО РЕСУРСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	7
1.2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ.....	14
1.3. МЕТОДИКА ОЦІНКИ НАЯВНОСТІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ...	19
2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	23
2.1.ГЕОГРАФІЧНЕ РОЗТАШУВАННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	23
2.2.ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТТЯ	24
2.3. ОЦІНКА НАЯВНОГО ТУРИСТИСНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН ЗАКАРПАТТЯ.....	30
3. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСАХ ЗАКАРПАТТЯ	32
3.1.СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ДОСЛІДЖУВАНОМУ РЕГІОНІ.....	32
3.2. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ПЛОЩАХ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧАХ.....	44
3.3. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ.....	53
4. ПОЛІПШЕННЯ РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТЬ ..	59
4.1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ З ВРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ	59
5.ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	69
5.1.СНАН ГРНТІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	70
5.2. ВОДНІ РЕСУРСИ НА ТЕРИТОРІЇ РАЙОНУ, ЇХ СТАН ТА ОХОРОНА.	72
5.3.ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ.....	73
5.4. СТАН ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ.....	74
6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ	77
6.1. АНАЛІЗ СТАНУ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ	77
6.2. ПРОЕКТ ЗАХОДІВ З ПОКРАЩЕННЯ УМОВ І БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ	78
6.3.ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.	81
ВИСНОВКИ	85
БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	87

УДК – 332.334

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 94 сторінки текстової частини, 19 таблиць, презентаційні матеріали магістерської роботи (29 слайдів), 10 рисунків, 67 використаних джерел літератури.

„ Покращення рівня використання сільськогосподарських земель Закарпатської області. ” – Харачко Т.Г. – Магістерська робота. Кафедра земельного кадастру. – Дубляни, Львівський НУП – 2023.

В даному науковому дослідженні вирішувалися наступні завдання: удосконалення теоретичних основ напрямків і сутності раціонального використання та охорони земельних ресурсів; визначення місця земельних ресурсів в аграрному потенціалі Закарпаття і господарюючого суб'єкту; оцінка існуючого стану земельного фонду регіону та його використання у різних організаційних і правових формах господарювання; визначення основних тенденцій й особливостей формування системи використання сільськогосподарських земель на сучасному етапі реформування земельних відносин; розробка пропозицій з подальшого покращення використання земель с/г призначення на перспективу.

Відповідно опрацьовано розділи з охорони навколишнього середовища і охорони праці. В кінцевому результаті подані конкретні висновки та пропозиції по даному науковому дослідженню, також вказано на практичне її застосування в пореформений період.

Вступ

Актуальність теми. Одна з найважливіших складових вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання в умовах ринкових відносин є земельні відносини, де найголовніша роль належить підвищенню ефективності використання земельних ресурсів, як головного засобу виробництва у сільському господарстві.

Удосконалення земельних відносин на даний час - це пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку держави. Пошуки оптимального поєднання приватних і суспільних інтересів, в рівній мірі захищених правом, і є суттю врегулювання земельних відносин на базі ефективної системи управління.

Проблематика реформування земельних відносин знайшла широке висвітлення в економічних джерелах. Різноманітні аспекти розроблення і функціонування ефективного механізму землекористування мають місце в працях Г. Д. Гуцуляка, В.Г. Андрійчука, М. А. Голубця, Д.С. Добряка, Б.М. Данилишина, С.І.Дорогунцова, В.В. Горлачука, П.Г. Казьміра, В.В. Липчука, І. Р. Михасюка, М.Г. Новаковського, В. Н. Руденка, М.Г. Ступеня, А.М. Третяка, М.М. Федорова та інших.

Проте, не завжди були враховані регіональні особливості його проведення, адже для деяких регіонів характерним є достатні різні розміри, типи та якісні характеристики ґрунтів, особливості розвитку і формування різних організаційно-правових форм господарювання, місце земельних відносин в ресурсному потенціалі виробників с/г продукції, зрештою місце розташування, природно-кліматичні умови, традиції, духовний і культурний розвиток місцевого населення. Саме до таких регіонів входить й Закарпатська область, з її різноманітними природно-кліматичними умовами і розмаїттям різних за якістю, типами і розмірами ґрунтів. Частково дані проблеми розглядалися у працях відомих закарпатських економістів-аграрників: С.С.Попа, А.В. Балян, М.Г. Лендела, В.В. Шепи, В.П. Мікловди і інших. Наявність різних природно-кліматичних зон, значна частина яких

непридатна для обробітку земель, одна з найдовша в Україні протяжність державного кордону, створюють особливі умови землекористування в області. Слід відзначити, що Закарпаття кілька разів потерпало від катастрофічних повеней і інших техногенних явищ. Усе це потребує особливих підходів відносно використання земель, зокрема с/г призначення.

Основною проблемою для господарюючих суб'єктів є ефективне використання і поєднання ресурсів, розміри яких кількісно обмежені. Саме земля є цим ресурсом і для окремих галузей виступає головним засобом виробництва. Зміна землекористувачів та просторова обмеженість землі в процесі проведення земельної реформи - дві основні передумови, котрі визначають необхідність детального вивчення землекористування в період реформування земельних відносин.

Викладене вище визначає актуальність теми магістерського дослідження, яка скерована на розвиток організаційного і економічного обґрунтування розвитку земельних відносин, використання земель с/г сектору в контексті основних особливостей і тенденцій збалансованого соціально-економічного розвитку Закарпаття.

Мета і завдання роботи. Метою є обґрунтування теоретичних й практичних рекомендацій відносно застосування земельнокадастрових даних для поліпшення рівня використання с/г земель Закарпаття .”

Щоб досягти зазначеної мети у дослідженні виконувалися наступні завдання: оцінка існуючого стану земельного фонду регіону, як складової агропотенціалу і його використання в різних організаційних та правових формах господарювання; з'ясування місця земельних ресурсів в агроресурсному потенціалі; виявлення особливостей формування системи використання с/г земель в період реформування земельних відносин; виявлення і обґрунтування пріоритетів раціонального використання земель с/г призначення і управління земельними ресурсами; покращення рівня використання земель с/г призначення в Закарпатській області.

Об'єктом дослідження є сукупність земельних відносин, котрі склались в аграрній сфері.

Предметом дослідження є практичні і теоретичні аспекти застосування земельнокадастрових даних для поліпшення рівня використання сільськогосподарських земель Закарпаття.

Новизна роботи полягає у сукупності теоретичних і прикладних положень щодо подальшого покращення використання сільськогосподарських земель в умовах збалансованого розвитку території, у вдосконаленні наукових основ формування землекористування з врахуванням зональності територій, охорони земель і їх цільового використання; механізмів трансформації земельних відносин та шляхів підвищення ефективності використання с/г земель за рахунок впровадження ефективної системи землеустрою, економічних важелів і санкцій.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ.

1.1. ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛІ ЯК ПРИРОДНОГО РЕСУРСУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.

Земля є одним з найстаріших і найважливіших економічних ресурсів і чинником виробництва. Земля є специфічним ресурсом виробництва, створеним силою природи. В різних історичних епохах її роль була різною. Вона була синонімом і основою багатства, предметом господарської активності і негосподарської спекуляції, а також головною або другорядною ціллю мілітаризаційних дій. Була вона також предметом поселенської експансії, що особливо видно на гірських і передгірських територіях. Історичний аналіз поселенських процесів в Закарпатті підтверджує багато цікавих явищ з цього приводу. Вони є складовою частиною даного дослідження, зокрема в контексті господарювання землею.

Частка земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави становить понад 40 відсотків. В ресурсній забезпеченості сільськогосподарського виробництва земля становить 40-44%, виробничі фонди та оборотні засоби - 20-21%, трудові ресурси - 38-39%. [Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України.-с.31-39.-с.31. Збірник матеріалів одинадцятих річних зборів всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 26-27 лютого 2009 року. Київ 2009:ННДЦ «Інститут аграрної економіки».2009].

Земля є основним складником господарського процесу, будучи єдністю всіх сил природи, пов'язаних з даною територіальною одиницею. Відповідно, до такого розуміння розрізняють три сфери використання землі: виробнича (сільське господарство, лісове господарство, промисловість, виробничі послуги); споживча (невиробничі послуги, поселення, туристично-відпочинкові території, спортивні, національні парки, військові полігони і т.п.); і земельних пережитків (пустині, болота, кар'єри тощо). Ці сфери

взаємно пов'язані між собою, наприклад сільське господарство і лісове все в більшій мірі служать для задоволення рекреаційних, а відповідно споживчих потреб. Між сферами використання землі і в середині них відбуваються постійні зміни, які відповідно з існуючими і майбутніми інтересами суспільства втрачає земельне і екологічне законодавство. У виробничій діяльності земля виступає в двоякій ролі: як предмет праці (в сільському господарстві, лісовому господарстві, гірничій і будівельній промисловості) і як засіб праці, що служить для виробництва продукції.

Земля як засіб виробництва для підприємств виступає в подвійній ролі:

- 1) служить основою для виробництва продукції (як сільськогосподарської, так і іншої за рахунок використання корисних копалин);
- 2) виступає як фізичний простір, в якому локалізує свою діяльність людина.

Сільськогосподарське виробництво характеризується повним зв'язком із землею і залежністю від її наявності, площі та якості, за винятком окремих найбільш інтенсивних галузей виробництва, зокрема птахівництва, яке залежить від купованих кормів.

Сільськогосподарські угіддя разом із землею під забудовами є основним елементом сільськогосподарської території і найважливіший складовий чинник виробничих сил в сільському господарстві, виконують однакові рівнозначні три функції. Земля є засобом виробництва, предметом праці і як природне середовище є передумовою сільськогосподарського виробництва. Саме в сільському господарстві вона, як і в кожній іншій діяльності є місцем на якому в технічному і фізичному сенсі розміщені всі інші чинники виробництва. Складає вона територію, по якій переміщуються робоча сила, тварини, машини і знаряддя, засоби транспорту, оборотні засоби виробництва, вироблена продукція, розміщені будівлі та споруди, посіви і природні кормові угіддя.

По-друге, земля в сільськогосподарському виробництві є предметом праці. Оскільки вона віддає рослинам власні засоби, які з біологічної точки зору необхідні для їх життя, зростання і розвитку. Це передусім мінеральні

поживні речовини, а також повітря і вода. Ці складники входять складовими не лише фізичних і хімічних структур виробленої продукції рослинної, але входять і в біологічну структуру вирощуваних рослин.

По-третє, земля є основним складовим елементом природного середовища, в якому живуть рослини. Земля створює не лише простір життєвої, необхідної для розвитку рослин, але складає широко зрозуміле поняття природного середовища, а головне середовище біологічне, мікрокліматичне і фізико-хімічне.

Земля виконує декілька дуже суттєвих економічних і неекономічних функцій.(рис.7). Передусім є ґрунт, який є основним чинником виробництва в сільському господарстві, як в рільництві, так і в годівлі тварин. Ця функція є основним предметом даного дослідження.

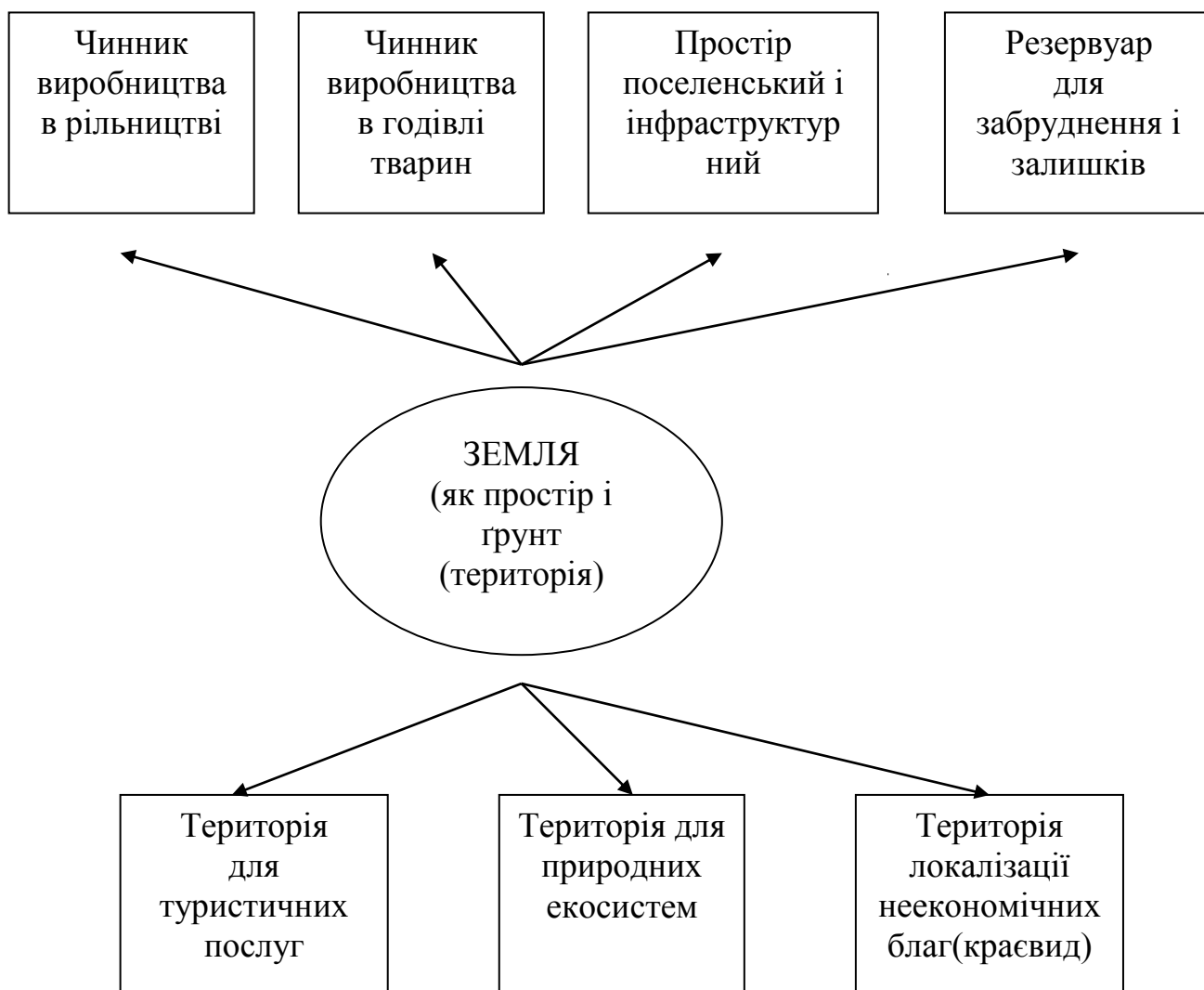

Рис. 1. Економічні і неекономічні функції землі як ґрунту і території

Традиційно, земля вважається засобом виробництва. Але ж насправді це так. В цьому відношенні ми погоджуємося з А.Третяком, який небезпідставно вважає, що ” в чистому вигляді земля не здатна виробляти продукцію. Для цього потрібна низка компонентів, які характеризують природне середовище і без яких продукування рослин неможливе. Це, насамперед, гумус, вода, повітря, теплова та сонячна енергія.”[Третяк А.,Зем.вісник,2009,№4,с.26]. Таким чином, розглядаючи поняття землі, гумусу, ґрунту, води, повітря і теплового режиму, автор приходять до висновку, що засобами виробництва в сільському та лісовому господарствах слід вважати природне середовище. Земля в системі компонентів має ту особливість, що вона є предметом праці, на яку людина скеровує свої знаряддя та механізми. [Третяк А.,Зем. вісник,2009,№4,с.28].

Простір, в тому числі і земля, є також місцем реалізації туристичних послуг. Частина з них є безпосередньо пов'язана з сільськогосподарською діяльністю і селом. Мова йде про різні відміни агротуризму, екотуризму і інші нетрадиційні форми туризму. Така форма діяльності є особливо важлива для територій, які малопридатні для сільськогосподарського виробництва і які в Закарпатті займають достатньо високу частку.

Важливим є і те, що землі, точніше територія, є основою функціонуванням природних екосистем. Можуть вони існувати лише в чотирьохвимірному часопросторі, основою чого є земля і процеси, що тут відбуваються.

Всі вищенаведені процеси характерні для більшості земельних ресурсів України, зокрема і Закарпатської області. Саме ці наслідки деградації ґрунту і поверхні в значній мірі викликані сільськогосподарською діяльністю.

Про цінність ґрунту судять на основі багатьох морфологічних властивостей, фізичних, хімічних і фізико-хімічних. Головні морфологічні властивості є: дрібність ґрунту, колір, структура, уклад ґрунту, ґрунтові опухові і ступінь розкладу торфу. До головних фізичних властивостей ґрунту

належать: гранулометричний склад, густина, пористість, зв'язаність, пластичність і повітрообмін. Хімічні властивості ґрунту визначаються його хімічним складом, хімічними зв'язками і їх змінами. Хіміко-фізичні властивості стосуються реакції ґрунту, його поглинальних і оксидоредуктивних здатностей. Всі вище перелічені властивості ґрунту формують його сільськогосподарську придатність (бонітування). При визначенні бонітування враховуються вищенаведені основні властивості ґрунту.

Сільськогосподарське виробництво є функцією витрачених на нього в поточному році матеріальних і трудових затрат. Величина цих затрат перевищує виключно виробничу функцію в даному році.

Важливе соціальне, політичне та економічне значення землі зумовило, що з переходом до ринкових відносин вона стала центральним пунктом аграрного реформування. А.Третяк “враховуючи, що аграрна політика є особливим напрямом економічної політики і диктує використання землі, то в цій галузі економіки земля як предмет праці завжди знаходиться в полі зору держави.” [Третяк А., Зем. вісник, 2009, №4, с.26].

Земельні відносини - це комплекс дуже складних взаємовідносин, які стосуються кожної людини в будь-якій країні. Тут переплітаються правові, економічні, екологічні, технологічні та інші аспекти.

Земельні відносини – це потужний і загальноприйнятий у світовій практиці засіб реалізації державної політики в галузі сільськогосподарського виробництва, узгодження інтересів господарського й територіального розвитку, прямого регулятивного впливу на всіх учасників цих відносин.

Досвід передових країн свідчить, що ефективний розвиток усієї системи земельних відносин можливий лише за умови всебічного врахування потреб нації, розуміння важливості реформ як з боку широких мас населення, так і з боку усіх гілок влади на загальнодержавному та регіональному рівнях, достатнього фінансового забезпечення земельної реформи.

Проведення земельної реформи є основою реформ в аграрному секторі. На даному етапі земельної реформи широкого розповсюдження набула

оренда землі. Існують всі підстави стверджувати, що масштаби її постійно зростатимуть. Серед наділених земельними паями в ході реорганізації колгоспів і радгоспів близько 40-55% - пенсіонери і працівники соціальної сфери села. Природно, що ці категорії власників землі, як правило, не зможуть самотійно її обробляти. Отже, в більшості випадків, вони виступають як орендодавці землі. В силу цих обставин актуальною є проблема розробки механізму економічних відносин при оренді землі.

Орендна плата за землю, як і земельний податок, є складовою частиною єдиного ринкового економічного механізму землекористування. Вона виражає відносини між власником землі і орендарем, який здійснює її господарську експлуатацію. Орендна плата, як правило, має бути вищою від земельного податку, оскільки землевласник, здаючи в оренду землю, повинен за рахунок одержуваної орендної плати відшкодувати витрати на земельний податок і мати певний прибуток.

“Ідеологія реформування сільського господарства, як вважають головні ідеологи земельної реформи в Україні [Саблук, Месель, Федоров, 2009,с.5] спрямовувалась на досягнення найвищих цінностей для селян, за яких вільний громадянин вільної України був би власником землі та мав право вільно вибирати сферу своєї трудової діяльності; самому працювати на власній землі, передати в оренду новоствореному підприємству і працювати в ньому, або працювати в інших сферах економіки країни. З цією метою видано законодавчі і суперечливі акти щодо оренди земель – Указ Президента України ” Про оренду землі ” (23.04.1997 р.) та Закон України ” Про оренду землі ” (6.10.1998 р.), які значно загальмували земельну реформу та поглибили кризу в сільському господарстві.

Світовий і набутий вітчизняний досвід показує, як відмічає М.Федоров [Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 26-27 лютого 2009 року. Київ 2009:ННДЦ «Інститут аграрної економіки».2009 Федоров М.М.» трансформація земельних відносин до

ринкових умов».[с.5-24, с7], що будь-яка реформа може забезпечити позитивний результат лише за умов, якщо вона:

- здійснюється на добровільній основі, демократичним шляхом, за участю і в інтересах селян;
- має державну, правову, фінансову, матеріально-технічну, політичну, організаційну та морально-етичну підтримку;
- здійснюється за принципом соціальної справедливості та наявності сприятливого психологічного клімату;
- проводиться одночасно із соціальними перетвореннями на селі;
- здійснюється спеціальними органами - комітетами, комісіями, робочими групами тощо;
- надає селянам впевненості у стабільності аграрної політики держави, а також законодавчої бази.

Хоча можна вважати, що в Україні в основному сформована державна аграрна політика, направлена на вирішення проблем щодо власності на землю, формування і функціонування цивілізованого земельного ринку, розвитку іпотечного кредитування, удосконалення системи земельних відносин, підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами і контролю за їх використанням.

Разом з позитивними наслідками земельної реформи на практиці допущені і певні прорахунки. Так, вчені Національного наукового центру «Інституту аграрної економіки» звертають увагу на наступне:

- сертифікат на право приватної власності на земельну частку(пай) було визначено як сертифікат на право на земельну частку(пай), що не забезпечувало громадянам юридичного права приватної власності та спонукало їх до обміну сертифікатів на державні акти. Це призвело до зайвих витрат, а з організаційної точки зору створило перешкоди формуванню нових господарських структур і не дало можливості зберегти цілісність земельних масивів у сільськогосподарських підприємствах;

- індексація грошової оцінки не відповідає змінам в економіці сільськогосподарських реформувань;

- орендна плата не відповідає її науково обґрунтованому розміру;
- власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) ще не можуть безперешкодно позбавитися від неефективного господаря-орендаря;
- у багатьох випадках не дотримуються технологічні умови використання землі” [Саблук, Месель, Федоров.,2009,с.6].

Разом з тим, здійснювана в Україні земельна реформа не вирішила поставлених перед нею завдань, оскільки процеси земельного реформування в цей період стримувалися відсутністю належної законодавчої бази, протікали повільно, земельне право стало у край політизованим, а шляхи переходу землі до ефективних користувачів були практично заблоковані. [Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України.-с.31-39 с.32]

1.2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

“Ринок землі – це сукупність правових та економічних відносин, виникають між суб’єктами (фізичними і юридичними особами) в процесі оренди земельних ділянок, їх обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування “ [Андрійчук, 2000, с.125].

”У вузькому сенсі земельний ринок означає сферу обороту земельних ресурсів, у рамках якого здійснюється безліч різних угод із землею (купівля-продаж, застава та інші), складається певна кон’юнктура попиту та пропозиції по конкретних операціях, встановлюються цінові параметри (ринкова ціна, орендна плата, заставна вартість й ін.), діють певні державні регулятори руху земельної власності (земельне оподаткування, фінансово-кредитна політика, державні інвестиційні програми по використанню земельних ресурсів різних форм власності тощо)” [Софронова В.І. Формування ринку земель в аграрному природокористуванні та його інфраструктура//Економіка АПК,-№4,-2009.-с.45-51, с.46].

Як відзначає Г.Ямнюк- [Ямнюк Г. Ринок земель несільськогосподарського призначення в Чернівецькій області //Землевпорядний вісник.-2007,№5, с.30-32.30] “ринок земель – це сфера товарного обміну, в якій земля виступає товаром. Враховуючи конкретні вітчизняні економічні умови, автор [Ямнюк Г.] пропонує під ринком земель розуміти визначення їх вартості та визнання капіталом нарівні з іншими засобами виробництва й обіговими коштами”. Не погоджуючись з автором, впливає два суттєвих зауваження. По перше, визначення вартості земель яке ніяк не означає заміну землі, але є основною передумовою для його функціонування, оскільки на основі цього узгоджуються інтереси продавців і покупців та встановлюється ціна землі. По-друге, погоджуючись з необхідністю визнання землі капіталом, автор звужує його поняття, не включаючи до нього людський капітал, що є основним генеруючим чинником. Г.Ямнюк відмічає, що “земельний ринок – це система організаційно-правових і економічних відносин, що виникають в процесі перерозподілу земель та прав на них між суб’єктами цього ринку на основі конкурентного попиту і пропозиції” [Ямнюк Г. 2007, с.30]. Складовою дією земельного ринку виступає обіг земель, як сукупність земельних трансакцій та операцій із землею. Обіг земель складається з двох складових: купівлі-продажу землі, а також що мають ринковий характер, та з таких неринкових операцій як міна, дарування та спадкування землі.

В залежності від характеру здійснюваних операцій розрізняють три види ринку землі: ринок купівлі-продажу земель; 2) ринок оренди землі; 3) іпотечний ринок [Ямнюк Г. 2007, с.30].

Ринок купівлі-продажу земель функціонує лише в частині несільськогосподарських угідь. Натомість із-за постійного продовження мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь, даний ринок фактично не існує. Цей процес в певній мірі стримує і незавершеність процесу видачі державних актів на право приватної власності на землю. Останнє до речі, серйозно стримує функціонування ринку орендованих земель та іпотечного ринку.

Як відмічає А.С.Даниленко ”первинний і вторинний ринок земель значною мірою залишається тінізованим. Не сформовані всі передумови для його прозорого функціонування і розвитку. Тому піклуються про майбутнє економіки України, необхідно виробити стратегію подальшого розвитку ринку землі”[Даниленко А.С. Ринок земель Україні та перспективи його подальшого розвитку. Доповідь на спільному засіданні комісії Держкомзему України Мінагрополітики та президії УААЕ 20 січня 2004 року//Землевпорядний вісник.№1, 2004.с.71-75, с.71-72].

Цілком можна погодитися з М.Федоровим та іншими вченими, що формування цивілізованого земельного ринку в нашій державі повинно відбуватись еволюційним шляхом, у міру становлення і розвитку аграрн сектора економіки. Передумовою його формування має бути:

- створення відповідної правової бази;
- наявність земель як об'єкта купівлі-продажу;
- поява соціально-економічної мотивації виходу на земельний рн продавців земельних ділянок;
- наявність платоспроможних покупців земельних ділянок;
- створення необхідної ринкової інфраструктури;
- відпрацювання організаційно-правового механізму оформлення для здійснення трансакцій із землею;
- опрацювання та запровадження механізму державного регулювання земельного ринку на різних рівнях управління [Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 26-27 лютого 2009 року. Київ 2009: ННДЦ «Інститут аграрної економіки».2009р.Федоров М.М.» трансформація земельних відносин до ринкових умов».с.5-24.с.20].

Це потребуватиме створення і вдосконалення існуючої законодавчої бази. Зокрема, найбільш нагальним є прийняття законів України "Про державний земельний кадастр", "Про ринок земель", "Про оборот земель сільськогосподарського призначення", "Про державний земельний (іпотечний) банк», "Про іпотеку землі", "Про зонування земель" тощо.

Держава для досягнення соціально-економічної рівноваги, стабільності в суспільстві застосовує низку методів. Серед економічних можна виділити три основних. Суть першого методу - державне регулювання процесу формування коштів від плати за землю, яка здійснюється у формі земельного податку. Суть другого методу в тому, що держава сприяє створенню ринків приватної землі і виступає як їх регулятор. Нарешті, третій метод полягає в тому, що держава регулює раціональне використання і охорону земель у процесі стимулювання та надання коштів на заходи для підвищення продуктивності земельних ділянок, створення інфраструктури в населених пунктах тощо.

Як вдало зауважує І.Якушин, ” характерною рисою нинішнього землекористування є те, що земельні відносини вже ”пройшли” значний шлях реформування (роздержавлення і приватизації земель, зміна форм власності на землю, розвиток нових видів сільськогосподарських підприємств тощо). Разом з тим, значна кількість важливих напрямів реформування землекористування, неврегульованість ринку земель, неналагодженість системи державного земельного кадастру, відсутність закону України ” Про державний земельний кадастр” тощо) незавершене, що негативно позначається на ефективності використання земель ” [Якушин І. Особливості використання та оподаткування землі в Україні // Землевпор.вісник,-2009.-№12,с.37].

По-друге, заборона не лише не обумовлена «мотивами суспільної необхідності», а взагалі, на наш погляд, позбавлена будь-якого раціонального обґрунтування, є свавільною, що у правовій державі, якою проголошено Україну (ст. 1), є неприпустимим. Стверджується, що мораторій перешкоджає обезземеленню сучасних українських селян. Але насправді мораторій породив ситуацію, від якої він начебто покликаний був врятувати: замість усунення загрози втрати власності він сам призвів до такої втрати. Мораторій перешкоджає оптимізації структури сільськогосподарського землекористування.

По-третє, не лише «попереднього повного», а і будь-якого відшкодування для власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) не передбачено. Між тим, їхні втрати є значними (див. хоча б сказане вище про майже 20-відсоткову різницю між ставками орендної плати та ставками за депозитами фізичних осіб). У правовій державі не можна відібрати в особи якесь благо і нічого не дати натомість.

Земельна рента в сільському господарстві є окремим видом ренти. Характерно для ґрунтів, які відрізняються специфічними властивостями (якістю, місце розташування відповідно до ринків збуту, кліматом і т.д.). Цей чинник вказує на те, що при тих самих затратах (праці, капіталу) досягнуться різні ефекти (урожайність). Додатна різниця між приходом (виручкою) і затратами виробництва складає прибуток бруто – земельну ренту, яку отримують власники землі.

Ціна землі – це капіталізована земельна рента. Чим земля має кращі корисні властивості, тим її ціна є вищою. Встановлення ціни на землю ґрунтується на ринковому механізмі права попиту і пропозиції. Суттєвий вплив на ціну землі має її призначення: під будівництво, рекреацію чи сільське господарство.

Підставою для проведення оцінки земель є рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування [ст.15 Закону України ” Про оцінку земель”]. Відповідно до статті 17 Закону України ” Про охорону земель” економічна оцінка земель сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 5-7 років, а статтею 18 ”нормативна грошова оцінка земельних ділянок сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 5-7 років, а несільськогосподарського призначення – не рідше як один раз у 7-10 років.”

Однією з головних причин недосконалості нормативної оцінки земель сільськогосподарського призначення є те, що в її основу покладено рентний дохід, який створюється при виробництві зернових культур і визначається за застарілими даними економічної оцінки земель, проведеної у 1998 році.

Під управлінням земельними ресурсами розуміють комплексну систему задоволення потреб населення, держави та територіальних громад в конкретному виді земельних ресурсів, а також планування, організацію та контроль за їх використанням [Третяк А. Деякі аспекти управління землями державної власності // Землевпорядний вісник,-№1.-2009,с.20-24,с.21].

Управління землекористуванням – це процес планування, організація, мотивація і контроль, який необхідний для того щоб сформувати й досягти мети – сталого землекористування [Третяк, Деякі аспекти, 2009, с.21].

1.3. МЕТОДИКА ОЦІНКИ НАЯВНОСТІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ.

Необхідність дослідження землі як основного системо утворюючого чинника в господарській діяльності людини достатньо актуальна. Це підтверджується навіть тим, що землемісткість вітчизняного сільського господарства в середньому у 8 разів вища, ніж у країнах Європейського Союзу [Економіка АПК, 2004, № 12,с.12].

Як основний чинник сільськогосподарського виробництва, земля може бути предметом різних досліджень. Сфера досліджень повинна охоплювати структури користування землею і її змін, зміни структури виробництва в землеробстві і типів годівлі тварин, застосування техніки і способів реалізації процесів господарювання в сільському господарстві.

Раціональне використання та охорона земель потребують відповідного наукового забезпечення. Зокрема, особлива увага звертається на проведення фундаментальних і прикладних досліджень за наступними пріоритетними напрямками:

- еколого-економічне обґрунтування показників щодо забезпечення земельними ресурсами різних видів господарської діяльності;
- створення сталого землекористування і системи оцінки раціонального використання та охорони земель на принципах взаємодії суб'єктів власності й користування;

- удосконалення методології та методики оптимізації землекористування в сучасних умовах;
 - створення сучасної методики картографування ґрунтів із застосуванням методів дистанційного зондування землі;
 - створення автоматизованої системи збирання, збереження і використання інформації про кількісний та якісний стан земельних ресурсів;
 - розробка класифікації земель за ступенем їхньої придатності для використання;
 - планування, прогнозування й організація раціонального використання та охорони земель із дослідженням екологічних і економічних факторів;
 - розробка еталонів документації із землеустрою щодо збереження й відтворення та охорони земель [Черпіцький О.З., Карлюк І.Р. Стратегічна роль загальнодержавної програми використання та охорони земель // Землеустрій і кадастр.-№4,-2008,с.5-11,с.9].
- систему.

В роботі широке застосування знайшов вибіркового метод. Це дало змогу автору виявити характер розподілу площ земельних ділянок між їх власниками, як відправної точки розвитку всієї системи земельних відносин Закарпатської області, дослідити спонукальні мотиви поведінки різних категорій власників землі та землекористувачів, підтвердити специфічність обраного об'єкта дослідження і пов'язаних з цим особливостей використання землі та з достатнім рівнем надійності екстраполювати отримані результати на всю досліджувану сукупність.

В сільському господарстві стан землі залежить від таких трьох чинників:

- розміру угідь в сільськогосподарському обороті;
- якості ґрунту;
- способу використання землі.

Проблема оцінки розмірів угідь повинна розглядатися з точки зору загальних підходів, як конкретні площі угідь використовуваних для різних цілей та їх структурних зрушень з виявленням відповідних причин, що

відбулися на протязі певного періоду часу. Разом з тим особливе значення має розгляд земельних розмірів конкретного господарюючого суб'єкту, їх ув'язка з іншими виробничими ресурсами, відповідність обраній стратегії та цілям діяльності конкретного підприємства.

Якість ґрунту безпосередньо залежить від способу використання землі, що потребує зміни традиційних уявлень і підходів щодо оцінки цих процесів.

Концепція сталого економічного розвитку передбачає “необхідні інтегральні економічні нормативи антропогенних повноважень на природні комплекси” [Барановський В.А. Територіальні передумови переходу України на модель економічного сталого розвитку (причини картографічного дослідження)]// Барановський В.А.-Київ: РВПС Україна. – 1998 – 72с.с.6]. Вони є складовою частиною даного дослідження, зокрема в контексті господарювання землею. Це набуває особливої значимості з огляду на значну вертикальну зональність досліджуваної території.

Дуже важливо оцінити процеси трансформації земель. Такими показниками ефективності трансформації земельних угідь можуть бути: приріст валової продукції і чистого доходу або їх середні значення за період трансформації, строки окупності капітальних вкладень, підвищення родючості ґрунту та ін.

Основою дослідження стало статистичне спостереження. Ми виходили з того, що значимість збору інформації, її надійність і оперативність визначають загальну результативність дослідження, достовірність пропонованих рекомендацій для практичної діяльності. Тому було використано різні інформаційні джерела: матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства економіки України, Головного управління статистики у Закарпатській області, Управління земельних ресурсів Закарпатської області, статистично-бухгалтерська звітність, особисті спостереження.

В умовах формування ринку землі особлива увага повинна бути приділена оцінці землі, що є одним з основних предметів даного дослідження. Вартість землі в значній мірі залежить від якості

сільськогосподарських угідь. Давно відомо, що величина продукції рослинництва з одиниці площі залежить від якості землі, тобто від рівня бонітування ґрунтів. Це є аксіомою. Додаткова економічна вигода залежить від економічного розташування угідь, від їх призначення, способу використання і т.д. Відповідно, вартість землі повинна бути функцією території, якості, місце розташування, головним чином економічного, та інших подібного роду передумов і можливостей.

Це спричинило необхідність використання в роботі не лише економічної інформації, але й поглиблення її в напрямку пошуку та застосування даних землепорядних аспектів. “Земельний устрій – це земельний лад, тобто комплекс земельних відносин певної країни, що визначається системою володіння і користування землею, а також принципами організації землі як природного ресурсу, просторового базису і збереження та відтворення природного середовища.”

Важливим заходом раціонального використання землі у сільськогосподарських підприємствах є внутрішньогосподарський землеустрій. Він вирішує такі завдання: розміщення земельних масивів, виробничих підрозділів та господарських центрів, організація території сівозмін, садів, сіножатей і пасовищ, водогосподарське і дорожнє будівництво, лісомеліоративні, гідротехнічні та інші заходи боротьби з ерозією ґрунтів.

Застосування у роботі перелічених загальнонаукових та конкретно-наукових методів пізнання дозволило дати комплексну характеристику участі землі в сільськогосподарському виробництві Закарпатської області й виявити вплив на ефективність використання цього ресурсу великої кількості чинників: природних властивостей ґрунту та віддаленості від ринків збуту; нормативно-правової бази з питань регулювання земельних відносин та рівня розвитку відносин економічного привласнення; загального стану виробничого потенціалу сільського господарства та способу поєднання основних виробничих ресурсів; історичних і соціально-економічних умов тощо.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКАРПАТТЯ

2.1. ГЕОГРАФІЧНЕ РОЗТАШУВАННЯ ЗАКАРПАТТЯ

Географічне розташування Закарпаття, мальовничі ландшафти, м'які кліматичні умови, гірське повітря, цілющі мінеральні джерела створюють прекрасні можливості санаторно-курортного лікування і відпочинку на території нашого краю. Доведено, що природні лікувальні засоби значно впливають на стійкість організму до несприятливих умов, сприяють розвитку функціональних можливостей головних систем організму, його захисних та пристосувальних реакцій.

Українські Карпати простягаються через територію Закарпаття, Львівщини, Івано-Франківщини та Чернівецьчини і займають площу понад 26 тис. км. Абсолютні висоти гірської системи коливаються у межах 130-450 м біля підніжжя гір та 1600-2100 м вздовж основних хребтів. Центральну смугу гір складають улоговини й низькогір'я Верховинської області. Кліматичні умови Українських Карпат досить різноманітні. Основним чинником диференціації є різка зміна абсолютних висот - від 170 м до 2061 м. Разом із висотою змінюються режим зволоження і термічний режим. Клімат помірно континентальний, досить теплий, з циклонічними і антициклонічними вторгненнями атлантичних мас. Середня температура найтеплішого місяця у передгір'ях від +17 до +21°C, у високогірному ярусі від +7 до +11 °C, найхолоднішого від -3 до -9°C.

Кількість опадів становить від 550-850 мм у передгір'ях й до 1650-2100 мм на найвищих хребтах. Але треба знати, що до 85% загальної кількості опадів відноситься до літнього періоду, значна частина - представлена зливами з грозами. В цілому для Карпат характерні нежарке літо, нестійка весна, тепла осінь й м'яка зима. Чітко намічається ряд кліматичних зон (за М.С. Андріановим):

- закарпатська зона дуже помірно вологого клімату;
- прикарпатська зона помірно вологого клімату;
- передгірна зона вологого клімату;

- низькогірна зона помірного досить вологого клімату;
- середньогірна зона прохолодного клімату;
- середньогірна зона надмірно вологого клімату;
- високогірна зона холодного надмірно вологого клімату.

2.2. ІСНУЮЧИЙ СТАН ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ

Людство, яке зрозуміло загрозу свого існуванню через величезні масштаби руйнування природних систем споживчим підходом до використання матеріальних ресурсів за ідеологією «покорителів природи», відчуло гостру нестачу інформації про соціоприродні системи, про закономірності їх вікової еволюції.

Розв'язання даної глобальної проблеми неможливе без цілеспрямованої роботи на локальному рівні. Актуальним в цьому сенсі - є регулярний моніторинг на рівні області потенціалу існуючих основних природних ресурсів, динаміки їх змін і ефективності використання, аналіз можливостей поліпшення ефективності і водночас обмеженості природокористування. Обмеженість і ефективність - це засадницькі принципи, котрих людство має дотримуватись, щоб гармонізувати взаємовідносини з Природою й досягти збалансованого розвитку на перспективу. Автор на протязі останніх п'ятнадцяти років намагається відстежити динаміку змін природно-ресурсного потенціалу (ПРП) Закарпаття. Ним написано книгу «Природні ресурси Закарпаття», котра була видана у 2002 р.

Клімат області є помірно континентальним з достатнім й надлишковим зволоженням, нестійкою весною, спекотним літом, теплою осінню, м'якою зимою. Слід відзначити, що клімат Закарпаття в Карпатах є найсприятливіший за кількістю комфортних днів для відпочинку. Тут переважає морське повітря, котре південно-західними вітрами переноситься з Атлантики і Середземного моря. Найтепліша погода встановлюється, коли надходять гарячі повітряні маси з Північної Африки.

Тому, перш ніж розглянути як змінюється на протязі року температура, радіаційний режим і опади, охарактеризуємо вітри. На кліматичній карті у 7 містах Закарпаття зображено середньорічний напрямок вітру й його повторюваність.

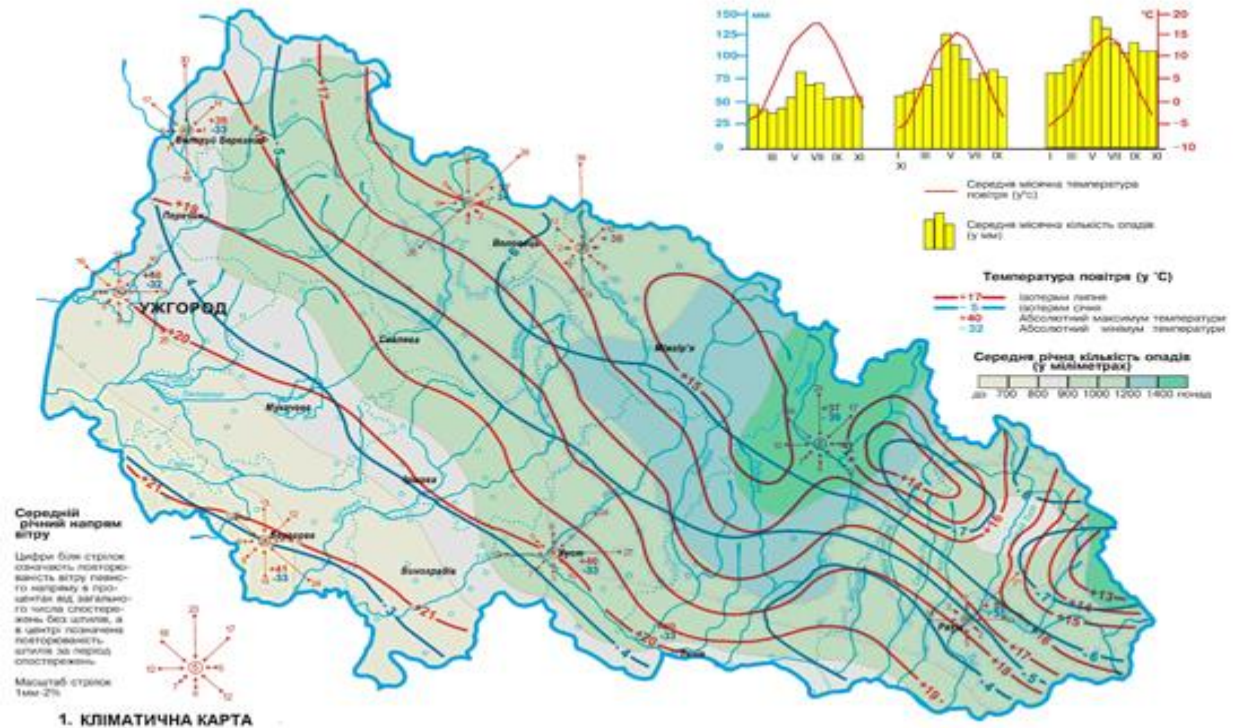

Рис.1. Кліматична карта Закарпаття.

На кліматичній карті показано розподіл середньої річної кількості опадів по регіону, а також річний хід у трьох пунктах спостереження (Рахів, Ужгород, Уст-Чорна).

Станом на 01.01.2022 р. структура земельних угідь Закарпаття показана на рисунку 2. Структура і динаміка земельних площ за останні 20 років наводиться в табл. 2.1. Структура площі земельних угідь регіону постійно змінювалась. У доаграрний період територія Закарпаття була майже повністю залісною (близько 90%).

Зазначимо, що за даними державного управління лісового господарства, площа земель лісгосподарського призначення регіону складає - 697 тис. га, з них земель з лісовою рослинністю – 646 тис. га. Тобто лісистість Закарпаття – 53%, тоді як за даними обласного статистичного управління, як видно з діаграми на рис. 2, ці показники є вищими.

Рис.2 . Структура земельних угідь Закарпаття станом на 01.01.2022 р.

Таблиця 2.1

Структура і динаміка площ земельних угідь Закарпаття

Призначення земельних площ	Площа, тис. га				
	2002	2007	2012	2017	2022
Всього земель в області з них:	1275,3				
- с/г угіддя	473,6	471,2	463,5	459,2	454,1
- ліси і інші лісовкриті площі	715,0	718,1	718,8	719,5	723,4
- забудовані землі	38,6	43,1	43,6	43,4	44,3
- відкриті заболочені землі	0,7	0,7	0,8	0,9	0,2
- відкриті землі без рослинного покриву	16,1	14,3	14,6	14,6	15,2
- води	18,3	18,3	18,4	18,4	18,1

Сільськогосподарські угіддя – це землі, які використовуються для забезпечення с/г продукцією. Станом на 01.01.2022 р. землі с/г призначення знаходились переважно у приватній власності місцевого населення. За площею вони становлять 37,4% від загальної площі території регіону. По Україні даний показник досягає близько 70% і є одним з найвищих у світі. Землі с/г угідь становлять - 454.1 тис. га, з них 200.4 га – рілля, 92.2 – сіножаті, 138,0 тис. га – пасовища і 27.5 га – багаторічні насадження. В

регіоні наявні високогірні пасовища, полонини, площа котрих понад 35 тис. га.

За останні роки спостерігається тенденція до зменшення с/г земель, відведенням їх для інших цілей, в т.ч. під будівництво. Водночас малу кількість земель рекультивують з тих, котрі раніше виведені з с/г вжитку. Так, тільки в 2020-2022 роках понад 165 га земель порушено, а рекультивовано всього 142 га. Варто б використовувати для цілей нес/г призначення інші землі.

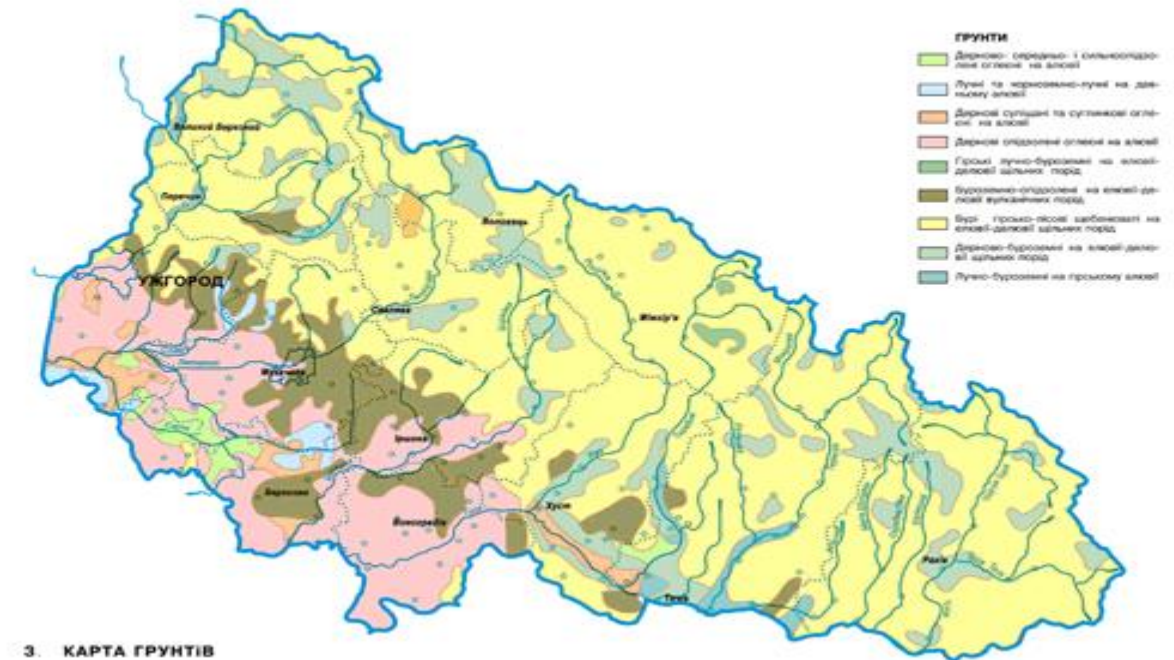
За вище приведеною особливістю сталості просторового розташування земель і з огляду на вертикальну поясність природно-кліматичних умов регіону, прийнято диференціювати землі й спеціалізацію с/г підприємств у трьох природно-економічних поясах: низинному, передгірському і гірському. Із загальної площі с/г угідь регіону (454,1 тис. га станом на 01.01.2022 р.) на низинну зону, де найсприятливіші кліматичні умови для с/г виробництва і відносно якісніші землі, припадає всього 18%, решта – це землі передгірської й гірської зон.

На одного жителя Закарпаття в середньому припадає 0,33 га с/г угідь, при 0,84 га в середньому по державі, з них ріллі тільки - 0,17 га при - 0,64 га в середньому по Україні. Питома вага с/г угідь по регіону складає тільки 1,2%, а орних земель – 0,7%. Він є найнижчим показником серед регіонів України.

Ступінь розораності, тобто співвідношення площі орних земель до площі с/г угідь складає - 43,2%. Однак, з огляду на досить високий відсоток залісених територій, ці показники не потрібно вважати задовільними. Тому проблема ерозії ґрунтів, особливо водної, пов'язана значною мірою з тим, що значна частка с/г земель в регіоні розорується.

Відсутність дбайливого користувача полонин, тривале не вкладання коштів в заходи з раціонального використання і відтворення лук, полонин призводить до деградації даних угідь й руйнування під'їзних доріг до них. Цьому процесу безпосередньо сприяли також і стихійні лиха (зсуви, паводки, ерозійні процеси). Про потенційні можливості даних угідь можна судити з

чинників, котрі досягались раніше. Так, у 1942 р. на полонинах регіону площею 41,7 тис. га випасалось 103 550 голів худоби (ВРХ, овець, коней), котре складає майже половину поголів'я на даний час. Якість ґрунтів досліджуваного регіону має виражену вертикальну поясність, котра є характерною й для клімату (рис. 1). Карта агрогруп ґрунтів зображена на рис. 3.

На низовині переважають дерново-підзолисті, дерново-глеєві, дерново-опідзолені глеєві, лугові ґрунти. Для них характерним є наявність щільного водонепроникного горизонту, котрий затримує вологу у верхніх шарах. Все це призводить до негативного водно-повітряного режиму, особливо для оглеєних ґрунтів.

Отже, орні землі Закарпаття потребують, для підвищення родючості, внесення підвищених норм добрив (азотних, фосфорних, калійних), частково осушення, вапнування, а також протиерозійних заходів на значній частині території.

Аграрний сектор Закарпаття приваблює інвесторів можливістю вирощувати екологічно чисту і смачну продукцію, наявністю у місцевих жителів великої тяги до ведення землеробства з використанням органічних добрив, обмеженим застосуванням хімічних методів захисту.

Основну частину водних ресурсів регіону становлять річкові стоки. Води деяких штучних водойм і наявних озер за кількістю незначні. Уся територія Закарпаття попадає до водозбору басейну р. Тиса, котра бере початок у лісах Рахівського району. Протяжність р. Тиса на території області складає близько 225 км. Її притоками є такі річки, як Тересва, Боржава, Чорна Тиса, Тересва, а води річок Латориця та Уж формуються на території Закарпаття.

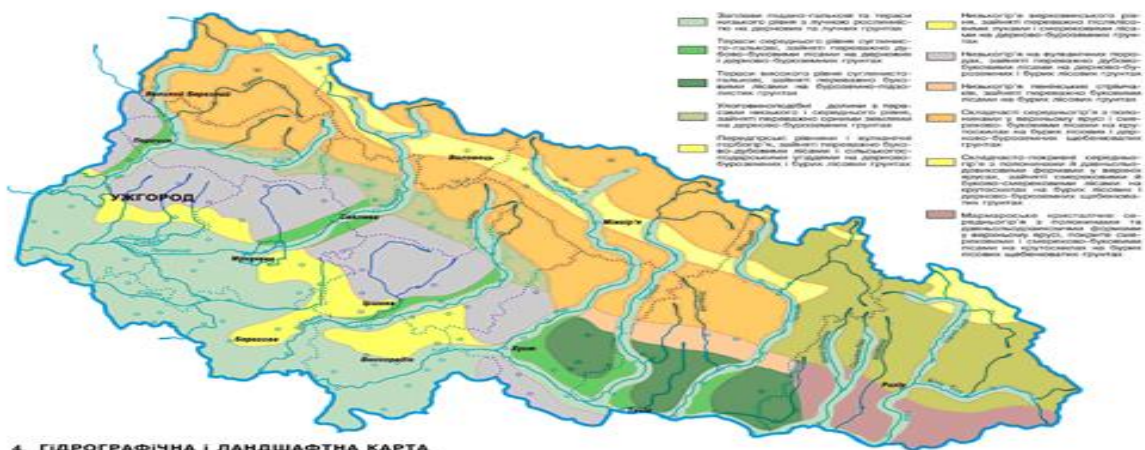
На рис. 4 показано карту гідрографічної мережі Закарпаття. Середня густина річкової мережі складає 1,8км/кв.км., що у 4 рази перевищує цей показник по державі. Середній багаторічний водний баланс регіону й інших західних областей, та в цілому по Україні можна бачити у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Середній багаторічний водний баланс Західних областей і України

територія	опади млрд. куб.м.	стік млрд. куб.м.	випаровування млрд. куб.м.
Україна з них області	375	52,5	324,8
Закарпатська	15,8	7,85	7,66
Львівська	18,2	4,90	13,12
Івано-Франківська	12,7	4,57	7,94
Чернівецька	6,25	1,25	4,93

Загальний стік в західних областях складає понад 30% стоку усіх рік України, а половина - припадає на річки Закарпаття, хоча площа його складає тільки 2,2% площі держави.

Важливий стратегічний пріоритет розвитку регіону - це освоєння власних відновлюваних енергетичних ресурсів, котрими область є найбагатшою в Україні й при цьому найенергозалежніша. Перш за все - це гідроенергетичний потенціал геотермальних вод і гірських річок, а частково вітро- та біо- ресурсний потенціал. Це питання повинно вирішуватись у комплексі з задачами риборозведення, протиповіневого захисту, охорони довкілля, туризму і рекреації.

2.3. ОЦІНКА ІСНУЮЧОГО ТУРИСТИЧНОГО ТА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН ЗАКАРПАТТЯ

Закарпатський край має величезний потенціал для того, щоб стати центром туризму світового рівня. Запорукою інвестиційної і ділової активності в туристично-рекреаційному комплексі (ТРК) - є ефективне використання і освоєння існуючого туристично-рекреаційного потенціалу, що в значній мірі визначається розвитком, наявністю і економічною діяльністю мережі підприємств туристично-рекреаційного обслуговування, котрі складають інфраструктуру туризму та матеріально-технічну базу.

При встановленні меж рекреаційних зон виходили з поняття єдиного медичного простору, котре об'єднує лікувальні, оздоровчі і курортні заклади та підпорядковує їх єдиній меті – найбільшому використанню природних ресурсів для оздоровлення в Закарпатті. Враховуючи вищезазначені принципи, рекреаційні зони запропоновано поділити на мікрозони, зокрема Хустсько-Виноградівську на Хустську і Виноградівську, Великоберезнянсько-Перечинську на Великоберезнянську і Перечинську, Міжгірсько-Воловецьку на Міжгірську і Воловецьку.

Провівши аналіз робіт багатьох дослідників у даній сфері, вважаємо, що усю сукупність чинників і умов розвитку ТРК можна об'єднати у 3 великі групи:

- а. економічні можливості суспільства;
- б. туристично-рекреаційні потреби;
- в. туристично-рекреаційні ресурси.

Лісистість території є критерієм оцінки лісових ресурсів, яка оцінюється за 20 бальною шкалою. Закарпаття, як одна з найбільш лісистих областей нашої держави, є володарем найпотужнішого лісового рекреаційного комплексу. Лісовкриті площі складають близько 55 % усієї території регіону. Наявність лісовкритих площ, котрі придатні для відпочинку, на території відповідних рекреаційних зон збільшує бальну оцінку на 6 балів. Бальна оцінка рекреаційних зон Закарпаття за даним критерієм показана в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Бальна оцінка лісів рекреаційних зон Закарпаття

рекреаційні зони	загальна площа земель, тис. га.	ліси і лісовкриті площі тис. га.	лісистість		з усіх лісовкритих площ , які придатні для відпочинку		сумарна бальна оцінка
			%	бали	тис.га	бали	
Ужгородська	86886	25116	28,7	7,7	29	0,03	7,3
Мукачівська	99911	33597	33,8	8,3	5959	5,03	13,4
Великобerezнянська	80987	58328	72,8	18,1	-	-	18,5
Перечинська	63132	44417	71,3	18,2	-	-	18,1
Міжгірська	116654	77820	66,9	17,3	425	0,35	17,3
Воловецька	54387	36370	67,2	17,4	-	-	17,4
Свалявська	67312	49715	73,6	18,8	-	-	18,7
Іршавська	944451	52424	55,7	14,4	47	0,05	14,3
Берегівська	65431	9279	14,4	3,7	-	-	3,4
Хустська	99659	52335	52,3	13,3	-	-	13,3
Виноградівська	69682	12212	17,6	4,4	-	-	4,8
Тячівська	181814	120875	66,5	17,3	1339	1,12	18,4
Рахівська	189310	147692	78,3	20,0	-	-	20,1

Найбільша кількість балів припадає на Рахівську рекреаційну зону – 20,1 бала (лісистість території 78,3%), придатними й перспективними для розвитку туристичної сфери є також: Перечинська, Свалявська, Міжгірська, Великобerezнянська, Тячівська і Воловецька рекреаційні зони. Найменша кількість балів за цим критерієм припадає на Берегівську рекреаційну зону – 3,4 бали (лісистість території – 14,4%).

3. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСАХ ЗАКАРПАТТЯ.

3.1. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В РЕГІОНІ.

Закарпаття знаходиться на південному заході України. Воно межує з Угорщиною, Польщею, Румунією і Словаччиною, а також з Ів.-Франківською і Львівською областями нашої держави. Дане розташування дає їй низку геоелементів переваг у зовнішньо-економічній діяльності.

Рис.5. Адміністративно-територіальний поділ Закарпаття.(райони/повіти)

У 2020 році у Закарпатській області діє новий адміністративно-територіальний устрій, створено 6 районів та 64 ОТГ:

- Ужгородський р-н.
- Мукачівський р-н.
- Хустський р-н.
- Тячівський р-н.
- Берегівський р-н.
- Рахівський р-н.

Протяжність території з заходу на схід складає 186 км, а з півночі на південь – 82 км. Обласним центром – є м. Ужгород, який розташований на віддалі 790 км шосейними дорогами і 895 км залізницею від м. Києва.

Рис.6. Адміністративний устрій Закарпатської області

Закарпаття – це особливий регіон України, 80 % площі якого займають гори (найвища вершина України – гора Говерла (2061 м), а решту займає Притисянська низовина. На Закарпатті практично відсутня велика промисловість, а на розвитку с/г виробництва позначається малоземелля. За те у регіоні існують всі передумови для розвитку туристичної індустрії: природні, історичні, географічні, соціально-демографічні, економічні і т.д.

Ліси, термальні і мінеральні води є головним багатством регіону. На території області налічується 34 родовища мінеральних вод, 362 джерела мінеральної води.

Закарпаття – це надзвичайно перспективний регіон нашої держави з точки зору рекреації, туризму і відпочинку. В Закарпатті інтенсивними темпами проводиться капітальна реконструкція існуючих і розбудова зовсім нових об'єктів туристичної індустрії.

На даний час мережа рекреаційних, оздоровчих і туристичних об'єктів регіону нараховує 450 об'єктів, з них оздоровчих – 25, рекреаційних – 105, туристичних – 320. Окрім цього, на Закарпатті готові надавати послуги з харчування, розміщення і організації дозвілля більше ніж 465 сільських садиб, власники котрих об'єднуються у асоціації і спілки, що дає можливість більш активно, розвивати сільський туризм, а також спільними зусиллями

пропагувати свій туристичний продукт, створювати нові атракції і послуги для відпочивальників.

В зимовий період Закарпаття приваблює гірськолижними трасами: налічується 67 гірськолижних витягів, з них 55 – діючих.

Закарпатський регіон славиться унікальними і історичними архітектурними пам'ятками минулого.

Далеко за межами Закарпаття відомі закарпатські вина і коньяки, мінеральні води, продукція деревообробної і лісової промисловості, художні вироби з лози.

Завдяки зручному географічному розташуванню регіон успішно розвиває транскордонне співробітництво, а також підтримує економічні зв'язки, тісно співпрацює з багатьма сусідніми державами у економічній, освітній і культурній сферах, реалізовує низку інвестиційних проектів.

Закарпаття займає площу 1 млн. 280 тис. га, що становить 2,3% від загальної площі території України.

Обласним центром – є місто Ужгород, із населенням 116 000 осіб, де проживає понад 100 національностей і народностей.

Земельний фонд регіону на початок 2022 р. складав 1275,4 тис. га, з них с/г угіддя – 472,5 тис. га, тобто тільки третину території. Величезну частину території Закарпаття займають гори, тому характерною особливістю земельного фонду регіону є значний відсоток площ, котрі придатні для виробництва с/г продукції. С/г освоєність території регіону складає 36,4%, а з усіх с/г угідь розораними є 45,3%. Ґрунти оцінюються як середньо-родючі з високою кислотністю і неглибоким гумусовим горизонтом. У розрахунку на особу припадає по 0,34 га с/г угідь, з них - 0,17 га ріллі, що у 2,6 та 4,6 рази менше, ніж в середньому по державі.

Мінерально-сировинна галузь нараховує 215 розвіданих родовищ більш як 35 видів корисних копалин, серед котрих ряд нетрадиційних для країни - перліт, поліметали, цеоліти, алуніт, ліпарит. Добувна база області спеціалізується на видобутку перліту, кам'яної солі, бентонітових глинах,

облицювального каменю. Закарпатський край – один з найбагатших регіонів світу відносно покладів цеоліту, запаси котрого визначаються в 130 млн. тон і єдиний в Україні постачальник перлітової сировини.

В Україні експлуатується єдине Мужіївське родовище золота, поліметалевих руд і готується до розробки родовище Сауляк. Розробляється також Берегівське родовище первинних каолінів, котрі придатні після збагачення для паперового і фарфоро-фаянсового виробництва.

Паливно-енергетична сфера представлена бурим вугіллям (Ільницьке родовище) і невеликими родовищами природного газу (Руськокомарівське, Солотвинське, Королівське).

Закарпаття – це природно-індустріальний регіон з високим рівнем рекреаційного господарювання. Даний регіон відноситься до найбільш паводко - небезпечних регіонів Європи.

У регіональній політиці вже відбуваються позитивні процеси, котрі дають можливість будувати взаємовідносини не тільки по вертикалі, але й по горизонталі, з виходом на міжнародні економічні зв'язки [30]. Цьому сприяють створені Міжрегіональна асоціація "Карпатський Єврорегіон" (КЄ) і спеціальна економічна зона "Закарпаття" (СЄЗ "Закарпаття")(Поп, с. 62).

Треба зазначити, що Карпати відносяться до найбільш привабливих територій в Україні. Характерною ознакою гірських територій є те, що туристичний сезон тут триває фактично круглий рік, що збільшує можливості її використання в туристичній сфері.

Традиційний гірський туризм в літній час передусім полягає у піших прогулянках, натомість зимою – це з'їзди на гірськолижних трасах. Значна експлуатація туристичної території (Берегово, Солотвино) створює загрози для екосистем й нагромаджує конфлікти, зокрема на охоронних територіях.

Обмеження конфліктів між туристичним напрямом території й іншими функціями може опиратись на розвинену нову форму туризму, зокрема агротуризм або екотуризму.

Серед адміністративно-територіальних утворень України Закарпаття вирізняють достатньо особливостей. Їх узагальнення проведено професором С. Поп [Поп, с.43-45]:

- мала кількість земель с/г призначення, всього 0,35га на душу населення, з них тільки 0,14 га ріллі, що значно нижче середніх українських показників (1,32га й 0,70 га, відповідно). Значна гористість території з найвищою горою в Україні (Говерла, 2061 м), де 75% земельних площ регіону займають гірські хребти й гори, котрі в основному вкриті низькопродуктивними полонинськими луками і високопродуктивними лісами. Лісистість області (понад 53%) - найвища серед регіонів України. На душу населення припадає 0,54 га лісовкритих площ й 187 куб. м. деревної маси, тоді як у середньому по Україні - 0,23 га і 15,4 куб. м, відповідно. Природно-заповідні площі нещодавно збільшились до 12,4% території Закарпаття, що значно є вищими загальноукраїнського показника (- 3%).

- найбільша забезпеченість водними ресурсами з густою гідрологічною сіткою, котру формують понад 9,6 тис. рік, річок й водотоків із середнім річним стоком 7,85 млрд. м (при 52,5 млрд. м по Україні). Величезна кількість опадів, що спричиняє часті паводки, деколи катастрофічні.

- найкращий природно-ресурсний потенціал і найбільша, після Криму, кількість комфортних днів за кліматичними умовами. У поєднанні з існуючими в регіоні численними родовищами цілющих термальних і мінеральних вод, ландшафтним і біологічним різноманіттям, живописними лісовими комплексами, багатими історико-культурними надбаннями - це створює унікальні можливості для розвитку рекреаційно-туристичної сфери Закарпаття;

- вигідне геоекономічне розташування між 4-ма країнами Європи (Угорщиною, Польщею, Словаччиною і Румунією) і 2-ма областями України (Івано-Франківською і Львівською), з котрими є добре залізничне і автомобільне сполучення. Регіон пронизують газо-, нафто- і продуктопроводи, а також в лінія електропередач високої напруги "Мир", котрими транспортуються енергоресурси в країни Європейського Союзу;

- унікальна наявність вулканічних і осадових порід й метаморфічних утворень, у котрих розвідано понад 220 родовищ, 32 - різноманітних корисних копалин, що мають промислове значення: рідкісні і дорогоцінні метали, неметали (цеоліт, бентоніт, доломіт, барит), вугілля, сіль, газ, будівельні матеріали (керамзит, мармур, андезит, базальт, перліт);

- велика щільність населення (96 чол/км²), з огляду на його розселення в основному в долинах річок. Досить низька зайнятість економічно активного населення та висока трудова міграція ;

- низька питома вага області в Україні відносно обсягів реалізованої промислової продукції (-0,8%), низький рівень індустріального розвитку. Також помітна тенденція зростання даного чинника, починаючи з 2010 року (0,8%). Зайнятість значної кількості населення, в тому числі сільського, низькопродуктивною працею для забезпечення суто фізіологічних потреб.

- відсутність власних енергогенеруючих потужностей, які достатні для самозабезпечення потреб регіону. Існуючі гідроелектростанції забезпечують близько 7-12% від потреб регіону в електроенергії, попри наявність найбільшого в Україні потенціалу відновних енергетичних ресурсів гірських річок й можливості освоєння інших відновних джерел енергії (сонячного випромінювання, термальних вод й тепла надр, вітру).

Площа земель лісогосподарського призначення Закарпаття в 2021 році складала 659,5 тис. га, а показник лісистості – 52,4%, при цьому спостерігалася позитивна динаміка відносно його зростання. Усі ліси перебувають у державній власності. Крім цього, ліси розподілені між самостійними користувачами земельних ділянок лісогосподарського призначення й підпорядковані різним структурам.

З усієї площі земель лісогосподарського призначення в експлуатації можуть перебувати тільки 212,5 тис. га, що складає 42,3 %. 255 гектарів лісів Закарпаття – це захисні площі.

У Великоберезнянському та Рахівському районах під лісами знаходиться понад 72 % території Закарпаття. Земельно-ресурсний потенціал не завжди використовують раціонально. Це стосується посилення

осолонцювання і засолення ґрунтів, а також неефективного використання земельних ділянок.

Поселенська мережа і господарська діяльність привели до того, що появились інші, достатньо модифіковані екосистеми, котрі характеризуються монокультурою. Змінилися лісові площі, змінилася структура як рослин, так і тварин, внаслідок надмірного використання цих площ і впровадження нових культурних видів тварин і рослин.

Екосистеми (гірські) виконують багато неекономічних функцій, які пов'язані з впливом на погоду й клімат, очищення земної атмосфери, регулювання водних режимів і т.д.

Клімат регіону є помірно континентальним з надлишковим і достатнім зволоженням, не дуже спекотним літом, нестійкою весною, теплою осінню й м'якою зимою. Як зазначає С. Поп, клімат області в Українських Карпатах є найсприятливіший за кількістю днів, котрі є комфортними для активного відпочинку. Найбільше переважає морське повітря помірних широт, котре південно-західними вітрами переноситься з Атлантики і Середземного моря. [С. Поп, с.52].

Земля, яка відіграє велику роль у гірській місцевості, виконує достатньо функцій, хоча й нерівнозначних. Основними з них є: поселенська й інфраструктивна, виробнича сільськогосподарська, туристична і економічна чи природно-екологічна системна. Величезна різноманітність даних функцій вказує на проблемність господарювання.

Не може існувати можливості безконфліктної реалізації даних функцій одночасно. Аналіз с/г функції вказує на поступове зменшення її ролі, оскільки землі гірських територій належать до найгірших класів бонітування, досить екологічно вразливі й потребують тривалого часу для свого відтворення. Такого типу ґрунти є не придатними для інтенсивного ведення сільського господарства.

Великою проблемою щодо с/г використання земель гірських територій є рельєф місцевості, адже відомо, що при ухилі схилу більше 5° обробіток можна здійснювати тільки машинами спеціального призначення, а

коли крутизна схилу більше вже 20°, то сам обробіток ґрунту стає досить ускладнений. [Генсьор,с.31-32.]

Ще одна особливість землекористування Закарпаття - це широка мережа річок, котра створює тут регулярно паводкову ситуацію. Це все потребує відповідного впорядкування водоохоронних і прибережних зон водойм й річок. Особливим у цій зоні є землекористування. У межах прибережних смуг заборонено [Ю. Солярчук , Д. Солярчук с.46-52]:

- організація літніх таборів для худоби і випасання худоби т;
- розорювання земель;
- влаштування кар'єрів з видобуванням гравію, ґрунту, піску, каменю;
- застосування отрутохімікатів;
- будівництво наметових містечок, баз відпочинку, стоянок автомобілів, обслуговування і миття транспорту й техніки;
- розміщення звалищ, скотомогильників та кладовищ;
- забудова берегової зони спорудами чи будівлями, крім гідротехнічних;
- розорювання зони санітарної охорони водних об'єктів під однорічні с/г культури.

Це проблема, особливо зони Карпат, де споконвічно селяни прагнули кожен можливий клаптик землі залучити до сільськогосподарського виробництва.

Природні умови регіону характеризуються значною різноманітністю, котра спричиняє диференціацію формування ґрунтового покриву гірської, передгірської і рівнинної території.

В загальному ґрунти сформувались в умовах помірного клімату з достатнім зволоженням, тому тут переважають різні овиди дерново-підзолистих ґрунтів та бурі гірсько-лісові, лучно-лісові гірській території.

Таблиця 3.1.

Види ґрунтів Закарпатської області і їх площі у розрізі висотних зон

види ґрунтів	природно-економічна зона	загальна площа, га	із них рілля	
			тис. га	%
дернові слабо опідзолені супіщані	низинна	2,7	2,2	82
дерново-середньо опідзолені оглеєні суглинкові	низинна	6,5	4,3	62,5
лучні	низинна	14,3	5,3	36,4
лучно-болотні і болотні	низинна	4,4	0,7	12,0
Дернові оглеєні, супіщані і піщані	низинна	25,5	9,4	35,4
дернові опідзолені суглинкові оглеєні	низинна	108,8	76,5	70,3
буроземно-опідзолені	передгірна	61,7	20,7	34,2
бурі гірсько-лісові щебенюваті	гірська	955,1	41,5	11,6
дерново-буроземні й гірські лучно-лісові	гірська	4,4	-	-
розмиті ґрунти	гірська	3,9	-	2,5

За даними Держгеокадастру України станом на 1 січня 2021 року земельний фонд Закарпатської області складає - 1275,2 тис. га (табл.3.2), чи 2,2% від площі України.

Таблиця 3.2

Площа земель і їх структура у розрізі адміністративних районів Закарпаття

адміністративно-територіальні одиниці	загальна площа	у тому числі с/г угідь		площа с/г угідь у заг. площі, %	площа ріллі у заг. площі с/г угідь, %
		всього	з них ріллі		
Берегівський р-н	65,5	45,7	34,2	70,4	73,7
Великобerezнянський р-н	81,2	18,0	4,5	22,6	26,5
Міжгірський р-н	116,1	33,1	8,2	28,5	24,6
Воловецький р-н	54,6	14,7	5,9	27,6	38,2
Іршавський р-н	94,5	35,6	15,1	37,6	43,0
Виноградівський р-н	69,4	45,7	32,0	65,8	70,4
Мукачівський р-н	99,8	56,3	36,9	56,8	65,1
Тячівський р-н	181,7	50,7	9,3	27,8	18,7

продовження таблиці 3.2

Рахівський р-н	189,3	35,5	2,2	18,7	5,8
Свалявський р-н	67,5	12,4	3,2	18,3	26,6
Перечинський р-н	63,2	16,2	5,3	25,6	33,2
Ужгородський р-н	86,4	49,8	29,7	57,6	59,7
Хустський р-н	99,7	36,4	12,3	36,5	34,2
м. Мукачево	2,7	0,7	0,4	20,6	77,9
м. Ужгород	3,6	1,6	0,8	41,4	46,2
Всього	1275,2	452,5	200,3	35,7	44,3

С/г угіддя займали 452,5 тис. га, в тому числі рілля – 200,3 тис. га. Розораність території (15,5%) є значно нижчою від середнього рівня по Україні (53,7%).

Цікавим є місце районів за часткою у земельних площах, площах угідь і ріллі в загальних площах по регіону (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Місце районів Передгірської зони за питомою вагою у площі
Закарпаття

район	загальна площа	с/г угіддя	рілля
Берегівський	12	5	3
Свалявський	11	12	11
Міжгірський	4	8	7
Мукачівський	6	2	2
Великобerezнянський	9	11	12
Ужгородський	8	4	5

Ще зовсім інший вигляд має ситуація з точки зору виробництва с/г продукції. Відзначимо, що у чотирьох районах регіону – Мукачівському, Берегівському, Виноградівському і Ужгородському – зосереджено дві третіх усієї площі ріллі Закарпаття.

Таблиця 3.4

Розподіл земельних угідь в розрізі природно-економічних зон
Закарпаття (2021 р).

природно- економічні зони	загальна площа	у тому числі с/г угідь		Площа с/г угідь у заг. площі, %	площа ріллі у заг. площі с/г угідь, %
		всього	з них ріллі		
рівнинна	326,8	199,7	134,8	26,3	40,8
передгірська	505,5	150,5	45,9	39,5	9,1
гірська	442,9	102,4	20,5	29,7	5,3
всього	1275,2	452,6	200,2	95,5	44,2

З точки зору придатності земель до с/г використання, судячи про це на основі площі с/г угідь, він є зовсім іншим.

У розрізі зон основна частка земель зосереджена у передгірській території (39,5%). Відповідно у гірській зоні знаходиться 13,7% території регіону, а в рівнинній зоні – 26,3 %.

Приведені дані вказують на висновки, що збалансований розвиток Закарпаття потребує розробки спеціальних програм, котрі б враховували специфіку й особливості наявності і використання земель кожної з виділених зон.

Станом на 1 січня 2021 року в Закарпатті нараховувалось 1767 фермерських господарств, у користуванні котрих перебувало земель площею 12 800 га, у тому числі с/г угідь – 12 100 га. У середньому на одне господарство припадає 6,80 га с/г угідь (з яких 5,6 га ріллі).

Економічна оцінка земель була здійснена у 1988 році та засвідчила, що за досягнутим рівнем виробництва валової продукції орна земля характеризується найвищим показником продуктивності у Поліській зоні: вони оцінюють у 56балів при середніх по Полісся - 53 балах.

Найвищу середню нормативну вартість 1 га одержали багаторічні насадження – 19388,0 грн; найнижчу – пасовища – 3562,0 грн. Вартість 1 га земель становить - 7682,0 грн., а сіножатей – 4643,0 грн.

Економічна криза в Україні призвела до різкого скорочення витрат на земельно-охоронні заходи.

Закарпаття належить до екологічно чистих регіонів нашої держави. Тут навколишнє середовище зазнало менших втрат у порівнянні з іншими регіонами й в багатьох місцях, саме в гірській природно-економічній зоні, зберегло свій первинний стан, що є важливим для вирощування екологічно чистої продукції.

Одним із ключових завдань є аналіз екологічного стану, а також ефективне використання земельних ресурсів Закарпаття і їх прогноз на перспективу. Вирішення даної проблеми є особливо актуальним на схилово-еродованих землях. Це важливим з точки зору захисту ґрунтів від водної ерозії, агрофізичної і агрохімічної деградації.

Особливий характер мають особливості організаційно-виробничої структури сільського господарства даного регіону. Передусім, це високоінтенсивна галузь рослинництва. Сприятливі кліматичні умови дають можливість вирощувати дуже ранні і пізні овочеві культури, фрукти і ягоди. Даний регіон повністю забезпечує свої потреби у вирощуванні овочів, картоплі, фруктів і ягід. Господарства з вирощування зернових культур також є ефективними, де вирощують озимі і яру пшеницю, кукурудзу. Але з їх виробництва Закарпаття не є самодостатнім.

Закарпатський край славиться садівництвом і виноградарством. Високоякісні вина «Середнянське», «Троянда Закарпаття», «Променисте», «Нектар», «Каберне» «Савіньон», «Рубін Закарпаття» і інші знаходяться в каталозі кращих вин України. Вони неодноразово одержували високі відзнаки на різноманітних міжнародних виставках та ярмарках. (С. Поп,с.67)

У галузі тваринництва переважає виробництво молока, м'яса і птахівництва. У гірській і передгірній зонах розвивається вівчарство і бджільництво.

В агропромисловій сфері значно розвивається переробна харчова промисловість. Вона налічує в 2021 р. близько 440 підприємств, основними видами діяльності котрих є: розлив мінеральних вод, виноробство,

виробництво безалкогольних напоїв, виробництво консервів, хліба і хлібобулочних виробів, кухонної солі тощо (С. Поп, с.68).

Тому, особливості землекористування на Закарпатті обумовлюються сукупністю чинників і передумов, серед котрих ключовими є : вертикальна і територіальна зональність, різноманітність клімату і погодних умов, географічне розташування, широкий туристично-рекреаційний потенціал регіону.

3.2. СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧАХ І ПЛОЩАХ

Земля, як ґрунт, складає основу усіх господарських процесів в землеробстві. В даному випадку особливо важливу роль відіграє цінність бонітування ґрунтів. На Закарпатті в основному маємо справу з слабкими чи дуже слабкими ґрунтами. Крім цього частково гірські і передгірські території були предметом господарського впливу багато століть. Це призвело до істотної зміни структури використання цих земельних ресурсів.

Первинно передгірська й гірська території були зайнята лісами. С/г експансія відбувалася по етапно і була поєднана з поселенськими процесами. С/г виробництво здійснювалося на найкращих землях підгір'я й гірських територій, де переважно вирощувались споживчі культури. Потім експансія с/г виробництва поширювалася у напрямку вирощування технічних культур та розширення тваринництва, відповідно й розширення площ сіяних кормових культур і виносу пасовищ вище рівня лісів. Ріст потреби в деревинній сировині спричинило до несанкціонованої вирубки дерев. І це при тому, що головною рисою гірських природних екосистем є її досить висока уразливість на антропогенні впливи. Тому високо - гірські пасовища у Карпатах перестали бути ефективними з погляду на годівлю тварин. Довгострокове навантаження на природні лісові території призвели до надмірної їх експлуатації у 90-х роках ХІХ століття.

Значного розмаху земельна реформа набула із прийняттям Указу Президента України "Про невідкладні заходи відносно прискорення реформування аграрного сектору економіки" від 03.12. 1999 р. Саме й тоді

відбулись основні структурні зміни в аграрному секторі Закарпаття (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка земельних угідь Закарпаття, тис. га.

роки	заг. площа	с/г землі					нес/г землі		
		всього	у т.ч. с/г угіддя				ліси і лісові площі	забудовані землі	інші
			всього	рілля	баг.н асад.	сін-ті і пас-ща			
2010	1275,2	483,6	469,6	198,2	32,5	237,9	717,1	39,5	35,4
2011	1275,2	482,5	468,5	201,7	32,0	236,4	717,3	40,6	34,5
2012	1275,2	481,1	465,3	200,3	28,5	236,1	717,7	42,4	33,2
2013	1275,2	480,5	464,2	199,5	28,1	235,7	718,1	43,2	33,3
2014	1275,2	479,5	463,8	201,3	27,6	234,7	718,2	43,2	33,5
2015	1275,2	478,3	462,4	200,6	27,3	233,5	719,1	43,8	33,5
2016	1275,2	477,5	459,8	200,6	27,3	231,0	720,2	43,7	33,6
2017	1275,2	476,6	458,4	200,2	27,1	230,7	720,7	43,8	34,2
2018	1275,2	474,5	455,9	200,4	27,2	227,5	722,4	44,6	34,4
2019	1275,2	473,8	454,6	200,4	27,1	226,6	723,7	44,5	34,4
2020	1275,2	472,5	453,7	200,3	27,1	225,6	724,2	44,4	34,4
2021	1275,2	472,01	453,2	200,3	27,0	225,5	724,2	44,5	34,3
2022	1275,2	471,5	453,1	200,4	27,0	225,2	724,3	45,4	34,1

З таблиці можна бачити, що за період 2010-2022 років відбулися певні зміни у площах земельних угідь і їх розподіл в досліджуваному регіоні. Найбільшою характерною тенденцією є зменшення площ с/г угідь і відповідне розширення площ не с/г угідь. За даний період площа с/г угідь скоротилася на 12,1 тис. га або на 3,2 %.

Зміни площ с/г угідь спричинили й відповідні структурні зрушення (табл.3.6).

Таблиця 3.6

Динаміка структури земельних угідь Закарпаття, %

роки	с/г землі					не с/г землі		
	всього	в т.ч. с/г угіддя				ліси і лісові площі	забудовані землі	інші
		всього	рілля	баг.на с-ня	сін-ті і пас-ща			
2010	37,8	36,6	15,4	2,5	18,6	56,3	3,0	2,7
2011	37,7	36,6	15,6	2,4	18,5	56,3	3,1	2,6
2012	37,6	36,3	15,5	2,2	18,4	56,4	3,2	2,5
2013	37,6	36,2	15,5	2,1	18,4	56,4	3,3	2,5
2014	37,5	36,2	15,6	2,1	18,3	56,4	3,3	2,5
2015	37,4	36,1	15,6	2,1	18,2	56,5	3,3	2,5
2016	37,4	35,9	15,6	2,1	18,0	56,6	3,3	2,6
2017	37,3	35,9	15,5	2,0	18,0	56,6	3,3	2,6
2018	37,1	35,5	15,5	2,0	17,7	56,8	3,4	2,6
2019	37,1	35,4	15,5	2,0	17,6	56,9	3,4	2,6
2020	37,1	35,4	15,5	2,0	17,5	56,9	3,4	2,6
2021	37,1	35,4	15,5	2,0	17,5	56,9	3,4	2,6
2022	37,1	35,3	15,5	2,0	17,5	56,9	3,4	2,6

Частка с/г земель на Закарпатті зменшилася на 0,8 пункти, головним чином за рахунок зменшення площ с/г угідь. Зменшення площ природних кормових угідь і багаторічних насаджень спричинило зменшення їх частки у структурі земельних угідь відповідно на 0,6 і 1,1 пункти. На 2,3 пункти збільшилась питома вага площ, які зайняті лісами, головним чином за рахунок молодих насаджень.

Приведені дані дозволяють відзначити, що існує тенденція до відносно скорочення угідь, які придатні до с/г використання і розширення площ нес/г угідь. Підтвердженням цього є встановлені характеристики динамічних тенденцій. За 2010-2022 роки площа с/г угідь в регіоні

зменшувалася в середньому щорічно на 1285 га. Середнє зменшення площ угідь за рік складало 0,4 %. З с/г обігу за 2010-2022 роки вилучено понад 23 тис. га земель чи 4,7 % наявної на початок реформування земельних відносин.

Виявлену тенденцію можна описати наступним параболічним рівнянням:

$$Y = 472455 - 2256x + 56,52x^2$$

котре засвідчує певне гальмування скорочення площ с/г угідь за останні роки.

Дещо іншу ситуацію можна спостерігати з динамікою площ рілля. Трансформація інших видів угідь у рілля дійшло до того, що в середньому за рік площа рілля на Закарпатті збільшувалася на 165,5 га чи 0,2 %. Характерною ознакою є й те, що динамічні зміни у площі рілля не описуються ні однією з прийнятих функцій. Це свідчить про суперечності процесів відносно даного виду угідь.

Виявлені тенденції в загальному по регіону цілком логічно проявляються і в розрізі адмінрайонів. (табл. 3.7)

Таблиця 3.7

Динамічні зміни площ земельних угідь у розрізі адмінрайонів Закарпаття за 2010-2022 роки

район	с/г угіддя		рілля	
	середній абсолютний приріст, га	середній темп приросту, %	середній абсолютний приріст, га	середній темп приросту, %
Берегівський	-65,4	-0,1	34,6	0,1
В. Березнянський	-32,5	-0,2	2,1	0,0
Виноградівський	-36,6	-0,1	113,0	0,4
Воловецький	-7,4	0,0	-0,8	0,0
Іршавський	-91,2	-0,2	11,4	0,1
Міжгірський	-72,7	-0,2	-20,3	-0,2
Мукачівський	-58,5	-0,1	204,2	0,4

продовження таблиці 3.7

Перечинський	-36,8	-0,2	-17,7	-0,3
Рахівський	-59,4	-0,2	-20,2	-0,8
Свалявський	-244,2	-1,7	-11,2	-0,2
Тячівський	-103,1	-0,3	-56,7	-0,5
Ужгородський	-241,1	-0,6	-27,3	-0,1
Хустський	-270,5	-0,8	-47,4	-0,3
м. Мукачево	-2,6	-0,5	0,0	0,0
м. Ужгород	20,3	2,3	7,3	1,6
Всього	-1298,4	-0,4	167,5	0,2

Тому, в процесі аналізу динаміки й структури земельних угідь регіону встановлено:

- а) зростання площі земель під об'єктами транспортної інфраструктури та забудовою;
- б) постійне скорочення площі с/г угідь й окремих їх видів;
- в) зменшення площ с/г угідь на користь розширення лісових площ й чагарників;
- г) відносне зменшення площ с/г угідь, а саме ріллі і природних кормових угідь.

Відбулися не великі зміни в загальній площі земель двох адміністративних районів – Мукачівського і Ужгородського, за рахунок переведення площ у користування міст республіканського підпорядкування - відповідно, Мукачево і Ужгорода.

Таблиця 3.8

Кількість і площа землекористувачів та землекористувань в сільському господарстві Закарпаття, (2022 р.) тис. га.

категорії землекористувачів	кількість землекористувачів	загальна площа	у тому числі с/г угідь	
			всього	з них ріллі
недержавні с/г підприємства	223	29,6	25,6	17,5
державні с/г підприємства	78	31,5	17,5	7,7
фермерські господарства	1745	12,4	12,3	10,2
всього	2048	74,2	55,6	35,5

Відносно площ с/г угідь, то вони в свою чергу зменшились в усіх адміністративних районах. Однак найшвидшими темпами цей процес здійснювався у Хустському, Свалявському і Ужгородському районах.

Ступінь освоєності і розораності території є також найнижчим й складає відповідно - 37,2% і 15,5 % при 72,0 % і 53,5% по Україні.

Водночас потрібно звернути увагу на відносно значні розміри земельних ресурсів (145,5 тис. га, з яких передано в тимчасове користування – 28,3 тис. га), призначених для виробництва товарної с/г продукції, власниками котрих на сьогодні є близько 155 тисяч громадян.

Таблиця 3.9

Земельні розміри різних категорій господарств Передгірської зони
Закарпаття (2022 р.), га

категорії господарств	загальна земельна площа	в тому числі с/г угіддя	з них рілля
землі с/г підприємств	38,7	29,8	18,5
у тому числі землі державних с/г підприємств	428,6	247,2	108,5
землі недержавних с/г підприємств	23,6	21,2	15,3
з них землі колективних с/г підприємств	110	95	35
с/г кооперативів	225	225	185
с/г товариств	153,5	148,5	103,5
підсобних с/г недержав- них підприємств	11,2	6,9	-
інших недержавних с/г підприємств	181,5	124,3	81,2
фермерських господарств	7,8	7,4	6,3

Така розпорошеність с/г угідь не сприятиме підвищенню ефективності їх використання й, на нашу думку, є одним із факторів, що впливає на погіршення стану с/г земель в регіоні.

Основні тенденції, які були виявлені в процесі вивчення кількості і середніх розмірів землекористувань на Закарпатті зводяться до наступного:

- а) зменшення чисельності державних і недержавних с/г підприємств і зростання чисельності фермерських господарств і господарств населення. Збільшення кількості господарств населення для ведення товарного с/г виробництва;
- б) значне зменшення середніх розмірів недержавних і державних підприємств, на противагу збільшення розмірів фермерських господарств, що є свідченням більш активної політики фермерів у сфері оренди землі;
- в) збільшення розмірів господарств населення за рахунок використання наділених земельних часток.

Таблиця 3.10

Динаміка площ с/г угідь і ріллі різних категорій господарств
Закарпаття, тис. га.

категорії господарств	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2016 р. до 2022 р., %
с/г угіддя								
усі категорії господарств	434,2	417,1	455,5	454,4	454,4	454,4	417,8	96,8
с/г підприємства	162,5	70,5	54,3	60,9	59,2	58,3	55,6	34,7
з них ФГ	10,7	10,6	11,4	11,8	12,4	12,4	12,3	115,2
господарства населення	262,2	333,7	347,3	337,1	338,7	351,1	351,5	135,1
рілля								
усі категорії господарств	199,5	196,8	201,4	201,3	201,3	201,4	203,5	102,5
с/г підприємства	83,1	43,4	31,7	38,4	36,7	36,9	35,5	43,2
з них ФГ	8,8	9,2	9,4	9,7	9,8	10,2	10,1	112,5
господарства населення	105,3	143,8	154,8	148,2	149,3	157,5	158,7	146,9

Приведені у таблиці 3.10 дані дозволяють відзначити, що в с/г користуванні за 2016-2022 роки зменшились площі с/г угідь, а площа ріллі - зросла. Найбільш характерними, й не тільки для даного регіону, є декілька тенденцій.

Більша конкретний аналіз розподілу площ у розрізі окремих землекористувачів можна бачити у таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Розподіл земельної площі і с/г угідь с/г підприємств в 2022 році, тис. га.

с/г підприємства	к-ть землекористувачів	заг. земельна площа	усі сіль- с/г угіддя	У тому числі		
				рілля	сіно- жаті	пасо- вища
землі с/г підприємств	1972	76,7	58,4	36,6	5,6	10,1
у тому числі землі державних с/г підприємств	77	32,4	18,7	8,4	2,9	4,2
землі недержавних с/г підприємств	1887	44,5	39,4	28,4	3,3	5,6
з них землі колективних с/г підприємств	11	1,1	0,8	0,4	0,1	0,1
с/г кооперативів	6	1,2	1,2	0,8	0,1	0,1
с/г товариств	126	19,5	18,7	13,3	1,6	3,4
підсобних сільських господарств недержав- них підприємств	32	0,5	0,3	0,0	0,2	0,2
інших недержавних с/г підприємств	54	9,6	6,5	4,4	0,8	1,3
фермерських господарств	1674	12,9	12,4	10,3	0,9	0,9

По-перше, площі с/г угідь в користуванні с/г підприємств зменшуються. За даний період вони зменшилися майже у тричі. По-друге, серед с/г підприємств найбільш динамічними є фермерські господарства, площа землекористувань котрих збільшилася на 15,5 відсотки. По-третє, продовжує збільшуватись площа у користуванні господарств населення, особливо це відноситься до ріллі, котра збільшилась майже в півтора рази.

Досить відмінною у різних категоріях господарств є й структура с/г угідь (табл.3.12).

Таблиця 3.12

Структура с/г угідь в розрізі землекористувачів і власників Закарпаття
(2022р.)%.

підприємства	питома вага с/г угідь від загальної,%	структура с/г угідь			
		рілля	сіно-жаті	пасо-вища	б/н
землі с/г підприємств	76,4	63,4	10,3	17,8	9,5
у т. ч. землі державних с/г підприємств	57,8	44,6	15,3	23,6	16,7
землі недержавних с/г підприємств	89,4	72,2	7,6	14,9	5,4
з них землі колективних с/г підприємств	91,2	33,5	11,3	11,3	44,7
с/г кооперативів	100	81,6	-	18,4	-
с/г товариств	95,7	69,5	7,6	17,7	5,6
підсобних сільських господарств недержавних підприємств	66,9	-	52	48	-
інших недержавних с/г підприємств	68,3	65,8	10,7	17,4	6,5
фермерських господарств	95,5	82,6	6,9	7,2	3,1

Приведені дані дозволяють зробити висновок, що в найбільшій мірі с/г діяльністю займаються с/г кооперативи, різного роду товариства і фермерські господарства, оскільки в загальній площі землекористування мають найбільшу частку с/г угідь.

Проведений аналіз щодо земельних розмірів с/г підприємств за різними організаційно-правовими формами господарювання дозволяє зробити наступні висновки:

1) розміри підприємств в основному стабілізувалися, і очікувати значних змін в перспективі безпідставно. Незначне зменшення розмірів господарств можливе тільки за умови масового їх створення за рахунок розширення ОСГ чи виходу селян із господарств з майновими і земельними паями;

2) розміри господарств, котрі склалися в зонах Закарпаття, цілком відповідають тим природно-економічним умовам, в яких вони були

сформовані. Перш за все вони визначаються значною густотою населення, обмеженістю земельних ділянок в обробітку і, як наслідок, низькою землезабезпеченістю сільського населення;

3) широка варіація розмірів господарств вказує на те, що більші з них мають кращі умови для використання досягнень науково-технічного прогресу, результатів господарської діяльності і самовідтворення. У малих господарствах існує проблема розширення земельних наділів з метою збалансованого використання як земельних, так і матеріальних та трудових ресурсів.

У 2022 році в Закарпатті розораність сі/г угідь досягла 44,4 % . Ці показники є нижчими за середні по Україні, оскільки в гірській місцевості мало вгідь, які придатні для с/г освоєння. Однак через досить низький рівень земле забезпечення в с/г обіг в досліджуваному регіоні було залучено непридатні для ефективного використання земельні ділянки. Проблема оптимізації структури земельних угідь є такою ж актуальною, як і в цілому по країні [С. Онисько Львів: Укр. технології, 2003]. Це потребує додаткових досліджень відносно пошуку можливостей цільового використання земельних угідь.

3.3. ПРОБЛЕМИ І СТАН ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Основним засобом виробництва в аграрній сфері є земля. Однак обмеження в земельних ресурсах створює суттєві труднощі в забезпеченні землею господарюючих тут суб'єктів, в першу чергу - сільськогосподарських підприємств. Це насамперед відноситься до новостворених аграрних формувань, котрі виникли не на засадах трансформації попередніх колективних господарств.

Здійснений в попередньому розділі порівняльний аналіз структури с/г угідь у різних категоріях підприємств показує, що вони по суті не відрізняються. За останні роки дещо змінилась частка орних земель – вона

стала нижчою. Зменшення питомої ваги кормових угідь спричинене тим господарствам, які в менших обсягах займаються виробництвом тваринницької продукції і більше уваги надають землеробству, продукція якого має значний попит на ринку й вище оплачується.

Сільське господарство Закарпаття представлено різними господарюючими суб'єктами. Їх виробничі потужності, кількість, місце на ринку і параметри діяльності визначаються багатьма факторами. Один із основних параметрів – це розміри підприємств.

Для кожного господарюючого суб'єкту, створення відповідної ресурсної бази, узгодженості й збалансованості її окремих частин, є дуже важливим, адже саме з цього, приймаються рішення відносно формування своєї виробничої програми. Складні умови самовідтворення, гостра конкурентна боротьба змушують акціонерів і власників постійно здійснювати заходи, які направлені на створення ефективно збалансованого, діючого і конкурентоздатного підприємства.

Рівень використання землі і особливості землекористування у значній мірі визначають об'єми формування продовольчого ринку. Разом з тим, географічне розміщення регіону теж має сильний вплив на функціонування базового продовольчого ринку за рахунок імпорту продовольчих товарів. Також важливим є й те, що на Закарпатті багато туристів і інших відпочиваючих, що значно розширює потребу у продовольчих товарах та має бути враховано у розробці відповідних регіональних програм.

Основне завдання діяльності с/г виробників – це виробництво продукції. В даному регіоні у цьому плані відбулися досить позитивні зміни (рис.8., рис 9, рис.10). Сільське господарство в Закарпатті розвивається динамічно.

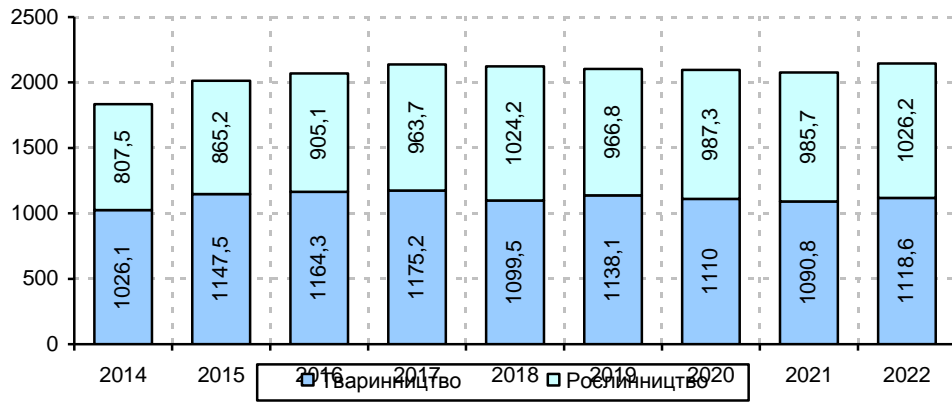

Рис.9. Валова продукція в сільській галузі (у порівнянних цінах 2014 роком, млн. грн.)

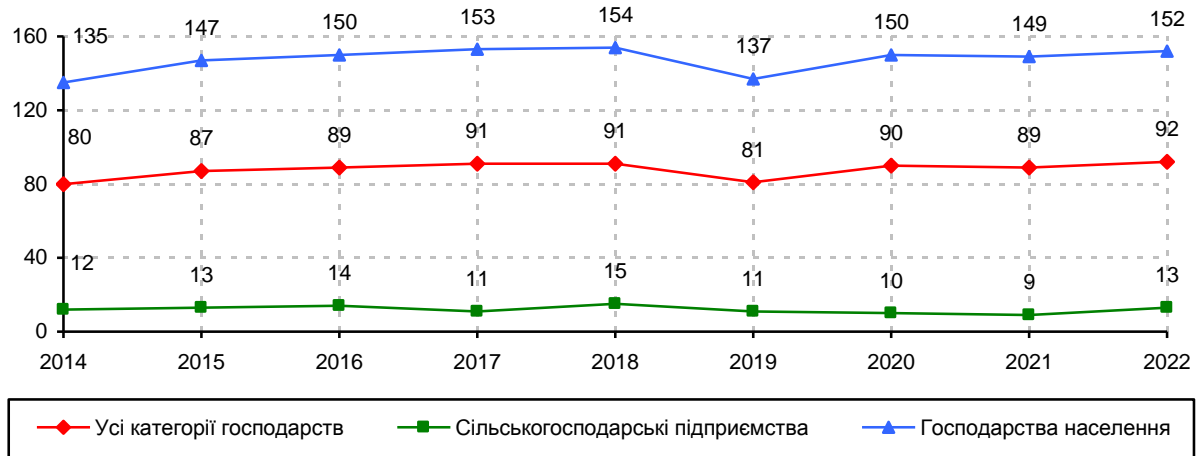

Рис. 10. Темпи ВВП сільського господарства, %

Приведені показники дозволяють зробити декілька висновків. В загальних обсягах виробництва с/г продукції в Закарпатті переважають господарства місцевого населення. Вони найбільш помітну роль відіграють у формуванні та функціонуванні ринку картоплі і овочів. Всі категорії суб'єктів господарювання в сільськогосподарському виробництві надають перевагу виробництву продукції рослинництва над тваринницькою.

Рослинництво, у загальному обсязі валової продукції сільського господарства регіону, займає - 48,2%. С/г підприємствами у 2022 році вироблено 37,9% загального обсягу зерна, а основним виробником решти культур, овочів й картоплі – є господарства місцевого населення.

Таблиця 3.13

ВВП на 100 га с/г угідь, тис. грн			
роки	всі категорії господарств	с/г підприємства	господарства населення
2014	278,5	38,7	474,3
2015	309,7	52,5	462,7
2016	330,6	71,4	439,7
2017	335,4	77,2	413,5
2018	336,8	119,6	388,6
2019	504,6	134,3	580,3
2020	506,8	140,5	575,7
2021	505,5	138,7	569,8
2022	504,3	157,4	576,5

Одним із основних чинників ефективності використання земельних ресурсів прийнято вважати ВВП на одиницю площі. У цьому чиннику акумулюється не тільки використання землі, а й виробничий потенціал підприємства, його взаємозамінність і взаємоузгодженість (таблиця 3.13). За роки здійснення земельної реформи відбувалися різноманітні зміни в ефективності використання земельних ресурсів.

Приведена динаміка свідчить про зростаючий рівень економічної ефективності використання земельних ресурсів в Закарпатті. У всіх категоріях господарств у 2022 році майже в два рази більше проти 2014 року. Потрібно особливо відзначити більш динамічніше поліпшення використання земельних угідь саме в с/г підприємствах, де рівень використання земельних ресурсів збільшився за даний період в 4 рази.

В загальному, вказуючи на позитивні зрушення у використанні земельних ресурсів, звернемо увагу на недостатньо високі темпи виробництва тваринницької продукції і зменшення виробництва обсягів продукції тваринництва в господарствах місцевого населення.

При такій тенденції можливі катастрофічні наслідки на ринку продовольства тваринного походження.

Таблиця 3.14

Виробництво продуктів тваринництва на 100 га сільськогосподарських угідь

продукція	с/г підприємства			господарства населення		
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
м'ясо у живій вазі, ц	26,5	50,6	75,5	211,3	203,3	198,4
молоко, ц	90,2	110,5	98,3	1144,2	1108,1	1072,6
зернових, тис. шт.	4,2	15,3	19,5	535,3	495,2	464,3
вовна, кг	12,4	41,7	63,9	53,5	49,8	47,4

Одна з важливих проблем - це негативний вплив на збереження і охорону земель має виробничо-галузева структура с/г виробників. Свідченням цього є структурні зміни в посівних площах с/г культур.

Таблиця 3.15

Посівні площі с/г культур у господарствах різних категорій (тис. га.)

	2005	2010	2015	2020	2022
посівна площа (всього)	195,4	191,5	184,7	190,7	191,8
зернові культури	61,5	65,3	72,3	81,7	88,2
озимі зернові	40,9	41,2	29,3	34,5	37,4
пшениця	29,7	30,7	21,5	26,6	31,4
ячмінь	10,2	8,3	6,2	6,7	6,2
ярі зернові	21,3	24,7	43,2	47,3	50,6
пшениця	0,1	0,3	3,4	3,2	3,8
овес	2,5	2,7	4,6	5,1	3,5
кукурудза на зерно	14,3	16,7	28,6	34,5	38,6
зернобобові	2,6	1,4	1,7	1,9	1,5
технічні культури	4,4	3,6	3,3	2,4	2,3
соняшник	0,7	1,5	1,7	2,3	1,7
тютюн	1,7	0,8	0,5	–	–
культури	29,3	38,2	45,3	47,5	48,8
картопля	22,4	28,6	34,5	34,6	35,6
овочі	6,5	9,4	10,6	12,7	12,8

продовження таблиці 3.15

кормові культури	101,2	84,6	64,4	59,5	52,8
кормові коренеплоди	5,6	4,5	2,8	3,8	3,2
корм	21,6	15,5	5,7	1,6	0,5
посіви на зелений корм	13,3	12,1	10,2	8,3	5,8
багаторічні трави	58,5	51,5	45,7	45,9	43,1

Характерною особливістю за даний період стало скорочення посівних площ. Причому воно відбувалося в основному до 2015 року, а пізніше площі, які зайняті під посіви почали розширюватись. Слід відзначити, що практично ліквідовано тютюнництво як галузь та посіви під кормовими культурами. Це призвело до значних змін у структурі посівних площ. Відбувся ріст частки посівів зернобобових і зернових, посадки картоплі й овочевих культур. Зміна структури посівних площ не є позитивною, особливо з огляду на скорочення посівів кормових культур. Це призвело до скорочення поголів'я тварин.

Однак у використанні земель Закарпаття нагромадилось достатньо проблем. Орні землі регіону потребують, для підвищення родючості, внесення підвищених норм добрив (азотних, калійних, фосфорних), частково осушення, вапнування, а також протиерозійного захисту на значній частині площ. У структурі еродованих угідь на слабозмиті припадає - 47%, середньо змиті – 39 %, сильнозмиті – 16 %. За останні 30 років ступінь еродованості земель в загальному збільшився на 15-30 % у межах гірсько-передгірських районів і 4-10% - на рівнинах.

У районах інтенсивного с/г виробництва ґрунтовий покрив має підвищений вміст отрутохімікатів, а вздовж автомобільних магістралей - важких металів і свинцю. Смуги с/г угідь вздовж автодоріг є погано захищеною від забруднень викидами транспорту, а земель таких чимало. За екологічними нормами і стандартами в смузі шириною 50 метрів обабіч доріг продукція с/г угідь не є придатною для споживання.

Неврегульованим залишається питання випасу худоби в гірських територіях, особливо на полонинах, що веде до негативних наслідків, а саме до зниження верхньої межі лісу і ерозійних процесів.

4. ПОЛІПШЕННЯ РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ

Стратегічним завданням державної політики в галузі аграрного землекористування є забезпечення ефективного використання і охорона продуктивних земель, збереження, примноження та відтворення її родючості [Економіка АПК, 2004, № 12,с.12-13].

Як зауважує А.Третяк ст.271-272 “ у процесі реалізації земельної реформи суттєвих змін зазнала сформована система землеволодінь й землекористувань, з них і негативних.” Це потребує відповідного нормативно-правового забезпечення і інституційного формування, якісного функціонування землевпорядних служб на усіх рівнях.

В Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України відносно документів, котрі посвідчують право на земельну ділянку, а також порядку об'єднання і поділу земельних ділянок» передбачено, що громадянам , котрі купують, отримують у спадщину наділ, вимінюють, не потрібно заново виготовляти на нього правоустановлюючі документи. Це спрощує процедуру різних форм земельних відносин та убезпечує громадян від зайвих витрат. Така спрощена система діятиме тільки при умові, що під час передачі ділянки новому власникові, межі і її цільове призначення залишаться незмінним.

Зональний розріз Закарпаття, а саме суттєві відмінності у можливостях виробничого використання земель, зокрема їх с/г привабливості, виробничі і інші чинники диктують єдино правильний підхід відносно розробки окремих напрямів удосконалення землекористування щодо кожної зони, збалансованого використання земельних ресурсів.

Аналіз земельних ресурсів Закарпаття свідчить про нераціональне використання і екологічну нестабільність землі. В умовах обмеженого ресурсного забезпечення треба йти шляхом більш вдосконаленої адаптації

землеробства, агрофітоценозів і технологічних процесів до конкретних соціально-економічних та ґрунтово-ландшафтних чинників.

Незбалансований розвиток окремих галузей економіки, безвідповідальне ставлення до довкілля і природних ресурсів призвели до погіршення природного середовища, екстенсивного природокористування в регіоні.

Щоб зменшити розораність території України до науково обґрунтованого рівня, потрібно вивести з інтенсивного обігу 6-10млн. га ріллі. Це дасть змогу знизити рівень розораності до 45-30%. Значну частину деградованих і еродованих земель доцільно було б перевести в природні кормові угіддя, що створить сприятливі можливості для розвитку тваринництва.

Особливо ця проблематика є характерною для більшості території Закарпаття, особливо тієї частини, котра знаходиться в гірській і передгірській зонах Карпат. Передусім це пов'язано з гальмуванням розвитку тут аграрної сфери. До основних причин цього можна віднести:

1) брак молодих осіб, які бажають працювати в сільському господарстві і старіння населення;

2) низька ефективність раніше здійснених тут організаційно-економічних перетворень в межах колгоспно-радгоспної системи с/г виробництва;

3) низька ефективність с/г виробництва з огляду на родючість земель, малі розміри господарств, віддаленість від пунктів матеріального забезпечення і збуту, відсутність інфраструктурних об'єктів;

4) зменшення значної частини гірських сіл через суттєву зовнішню міграцію, недостатній розвиток виробничої й соціальної інфраструктури, та погіршення комунікаційного сполучення.

Для поселенської гірської структури є характерним розміщення вздовж природних гірських переходів та течій річок. Тут практично відсутні великі міста. Усі поселенські уклади на території регіону є осередками з багатовіковими традиціями, що спричиняє наявності цікавих просторових

елементів, сильний зв'язок з геоморфологічним укладом даної території. Села, які розміщені на цій території, мають різний характер. Міста - переважно провінціального типу. Для жителів місцевого самоуправління поселенська функція створює кращі перспективи розвитку, ніж функція економічна, але місцева спільнота, як зазвичай, часто немає економічної свідомості і достатніх знань, щоб вміло використати і оцінити блага природного середовища.

Деградація земель має різні форми. Основна з них – дефорестація, дуже властива для гірських територій. ”Лисіння”, яке викликане господарським використанням деревини чи заняття території для рільництва, ведення тваринництва і будівництва. За останні десятиліття значно зросла роль факторів деградації природного середовища. Деградація призводить до підвищення ерозії ґрунтів, зокрема через бурний потік води. Більшість ґрунтів Закарпаття підлягає ерозійній небезпеці.

Її причинами є:

- 1) с/г використання земель;
- 2) геоморфологічні фактори, зокрема ухил поверхні;
- 3) відсутність відповідного рослинного покриву;
- 4) сильні дощі в гірських територіях.

Деградація ґрунтів в Карпатах пов'язана також з різноманітними формами механічного впливу на цей компонент природного середовища. Деформація земної поверхні, яка спричинена використанням тяжкої с/г, будівельної й лісової техніки. Гірські землі дуже швидко втрачають свою родючість, а їх мікробіологічна структура є нетривкою. В результаті активності людини і природних явищ гірські ґрунти підлягають механічним перетворенням.

Цей процес має досить серйозний вплив на нормативну грошову оцінку с/г угідь. За розрахунками М. Чумаченка, нормативна грошова оцінка за відсутністю дегредаційних процесів в Закарпатті, складає 1,7 млрд. грн. Це більше нормативної грошової оцінки (1995р.) у 2,25 рази (0,68 млрд. грн.)

У відповідності до цих розрахунків втрати податкових надходжень від деградації ґрунтів склали 680 тис. грн.

Стаття 27 Закону України “Про охорону земель” передбачає економічне стимулювання заходів відносно охорони й використання земель, підвищення родючості ґрунтів, але сам порядок проведення такого стимулювання відсутній, що й стримує дію положення цього Закону.

Вкрай необхідно, і як показує досвід Запорізької області, досить ефективною є розробка “Програми збереження, охорони, відтворення і раціонального використання земельних ресурсів у Закарпатській області” [Землевпорядний вісник, 2007.-№5 с.41-43] .

Про рівень придатності окремих територій і ділянок для с/г використання й її господарської цінності у певному порядку судить: місце розташування території в просторовому аспекті, так і економічному; розмір і структура с/г угідь; вертикальна й горизонтальна форма території; бонітування ґрунтів; частка агровиробничих груп ґрунтів за угіддями; агроклімат; водний баланс.

Як відмічає І. Карплюк, “варто визнати найефективнішими як із соціального, так й з економічного погляду організаційні заходи, котрі полягають в залученні інтенсивного використання тільки придатних для цього земель”. Фактично, як зазначає автор, йдеться про використання класифікації земель за їхньою придатністю, що забезпечить дотримання природоохоронних чинників, а також задовольнить потребу у земельних ділянках інших за цільовим призначенням категорій [Землеустрій і кадастр.-2008.-№1, с.9-11].

Цілком справедливою є думка І. Генсьора, що ”ґрунти розміщені на гірських схилах постійно перебувають під загрозою ерозійних процесів. Так, пилюваті ґрунти піддаються ерозії вже на ухилах чуть більше 6°, а на ухилах 15° - ерозія інтенсивно пошкоджує стійкі ґрунтові породи, такі як мули, глини, глинисті піски. Ерозійні процеси призводять до відчутних змін ґрунтового профілю гірських ґрунтів, що суттєво впливає на можливість їх с/г використання.” [Вісник ЛАДУ: Землевпор. і зем. кад. №6,-2003.с.28-33].

Можна погодитись з автором, що "на бонітет цих ґрунтів, у порівнянні з низинним, значно більш впливовими є природні фактори. Велике значення має висота над рівнем моря й пов'язані з нею метеорологічні умови, котрі значно погіршуються при її збільшенні. Звідси, на кожні 100м висоти температура зменшується на 0,5°C, підвищується кількість опадів, падає атмосферний тиск, скорочується вегетаційний період с/г рослин приблизно на 5- 7 днів. На найбільших висотах - негативні явища посилюються." [І. Генсьор, с.31].

Повністю можна погодитися з думкою деяких авторів, що "розв'язання системи землекористувань селянських господарств в гірських територіях регіону вбачається у виявленні й оцінці місцевих способів організації с/г виробництва і використання земель, котрі застосовувались у минулі роки, їх сучасних особливостей" [З. Флекей, Ф. Гулятькян, В. Флекей Вісник ЛАДУ: Землевпор.і зем.кадастр, №6,2003.- с.33-41].

Проблемним питанням, переважно в гірських і частково передгірських районах, є землеволодіння лісових масивів. Ці лісові масиви, площею до 5,0 га, повинні бути розподілені пропорційно за земельними паями, при умові їх використання за цільовим призначенням.

Основні напрямки діяльності відносно вирішення проблеми землекористування у найближчі роки мають бути спрямовані на забезпечення посилення:

- ефективного використання земель за рахунок упорядкування структури їх категоріями, розмірами, угіддями й власниками;
- розширеного відтворення родючості і продуктивності с/г угідь на основі впровадження ґрунтозахисного землеробства;
- екологічної стабілізації ландшафтів шляхом встановлення збалансованого співвідношення антропогенно змінених і природних земель, також розвитку санаторно-лікувального та рекреаційного потенціалу.

Згідно статей 52 та 53 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за порушення природоохоронного режиму використання земель [Кодекс України про

адміністративні порушення.-К.: Атіка,2002.,с.25-26]. Звідси, статтею 52 цього Кодексу передбачається накладання штрафу на громадян у розмірі від 6 до 12 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а на юросіб – від 8 до 12.

У відповідності до статті 47 Закону України ” Про охорону земель” передбачено виведення з основного обігу еродованих орних земель й земель з крутизною схилів більше 6°, та використання цих земель тільки для залуження, заліснення, ведення ґрунтозахисних сівозмін.

В Законі України ”Про охорону земель” (19.06.2003р.) охорону земель визначають, як систему правових, економічних, організаційних, технологічних і інших заходів, які спрямовані на раціональне використання земель с/г призначення для не с/г потреб, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, захист від шкідливого антропогенного впливу. Зростання продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель оздоровчого, природоохоронного, рекреаційного і історико-культурного призначення.

“Збалансоване функціонування аграрного сектору, особливо на етапі переходу до ринкових умов господарювання, потребує рішучих змін в організації виробництва с/г продукції на основі нових ландшафтних підходів до формування системи землеробства й оптимізації структури землекористування” [Землеустрій і кадастр, 2008.-№3,с.46-54].

“Соціальна суть організації території, як зазначає А.Третяк А., полягає у тих суспільних відносинах, що характеризують господарське використання земельних ресурсів. Ці суспільні відносини матеріалізуються через триєдиний зміст організації території (розмір площі; склад господарських угідь, котрі входять до площі; форма розташування складових частин земельної площі відносно господарського центру). Цей зміст, на перший погляд, ніби то відображає технічний бік землеустрою, але насправді характеризує - соціальний. Розміри с/г підприємств в кожній країні відображають розподіл землі між окремими соціальними групами”[Землевпорядний вісник, 2009-№4.с.25-30].

Важливим напрямом поліпшення використання земель в с/г користуванні - є консолідація земель в гранично допустимих межах. Консолідація земель – це сукупність юридичних, екологічних та соціально-економічних заходів, які спрямовані на оптимізацію розміщення і розмірів земельних ділянок, створення сприятливих умов для суб'єктів господарювання, котра здійснюється з метою організації найефективнішого використання земельних ресурсів в інтересах власника, землекористувача й суспільства в цілому. [Землеустрій і кадастр, №4,-2008.с.11-13].

Враховуючи особливості природних умов Закарпаття, регіональна програма використання й охорони земель має враховувати:

- оптимізацію співвідношення між виробничою, природоохоронною і рекреаційною галузями відносно забезпечення їх земельними ресурсами, насамперед шляхом розширення лісистості території і зниження розораності земель;

- консервація малопродуктивних і деградованих земель;

- резервування земель для природно-заповідного, природоохоронного, рекреаційного, історико-культурного та оздоровчого призначення;

- регіональні потреби у земельних ресурсах з можливістю їх подальшого розподілу на користь природо заповідного, природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення і розширення індивідуального будівництва;

- розширення території окультурених і природних ландшафтів з метою перспективного лікувально-оздоровчого і рекреаційного розвитку найбільш заселених регіонів.

Територіально-природні особливості земельних ресурсів Закарпаття вимагають особливих підходів до використання земель і обмеження у їх використанні. З даної точки зору, цінним є підхід Черняги П. і Лагодюка О., які запропонували ввести у вітчизняне законодавство поняття ”зони з особливими умовами використання території” (ЗОУВТ) [Землевпор.вісник,2009-№12.с.22-31,с.26], відповідно, водоохоронні зони,

зони санітарної охорони, зони охорони об'єктів культурної спадщини, прибережні смуги водойм і інші зони, котрі встановлюються відповідно до законодавства нашої держави [с.25].

Серед очікуваних наслідків земельної реформи не менш важливим є підвищення її родючості і раціонального використання. Щодо фермерських землеволодінь - ця проблема набуває особливого значення, як на етапі виділення земельних масивів для громадян, які мають намір займатися фермерством, так й безпосередньо при веденні фермерських господарств. Відносно першого, то проблема зводиться не тільки до виділення єдиних наділів і нормальних за родючістю земель. Важливим є те, щоб вони вписувались у загальну схему землекористування відповідної території. Відсутність таких схем, проектів розташування і розмірів фермерських господарств призвели до того, що виділення земельних масивів проводилось хаотично, з порушенням ландшафтів, землеустрою і інфраструктури територіальних комплексів.

Тривожним є питання деградації ґрунтів, зокрема їх ерозія і токсикація радіонуклідами, важкими і металами пестицидами. Прогресує деградація земель: третя частина с/г угідь зазнає водної ерозії, половина - вітрової, більш як чверть - мають підвищену кислотність. Площа самих еродованих земель кожного року збільшується [М. Кривов. Проблема охорони ґрунтів. - К.: Урожай, 2006. - с.172.].

Нераціональна водогосподарська політика і використання зрошуваних земель значно сприяють процесам деградації ґрунтів. В Закарпатті практично відсутній меліоративний фонд – осушено понад 190 тис. га земель, тобто 61,5 % ріллі [8].

Це, в свою чергу, погіршить співвідношення між площами с/г угідь і лісових площ (якщо до 2000 року воно складало 1:1,6, то в 2025 році прогнозується 1:1,7, тобто відбудеться зрушення в розширенні площ природоохоронних угідь), що сприятиме на перспективу веденню ґрунтоводоохоронного землеробства.

Для відтворення агрохімічного і ґрунторесурсного потенціалу земельного фонду регіону необхідно проводити комплекс протиерозійного захисту с/г угідь, рекультивацію і використання порушених земель.

Таблиця 4.1

Прогнозні зміни структури земельного фонду Закарпаття
на період до 2025 р. з існуючим станом, тис. га

вид земельних угідь і економічної діяльності	наявність на 01.01.15р		зміни за період 01.01.20 по 01.01.25 (+.-) тис.га	наявність за станом на 01.01.15	прогноз			
	тис. га	частка від заг. площі			2020р.	2025р.	“+,-“ до 01.01.15	
							2020р.	2025р.
с/г землі, всього	478,5	37,5	-7,6	476,9	473,3	467,4	-3,1	-9,2
у тому числі: с/г угіддя	459,6	36,1	-11,5	458,4	453,5	451,6	-4,7	-6,9
з них: рілля	200,7	15,6	+1,8	200,6	200,1	199,2	-0,5	-1,4
перелоги	-	-	-	-	-	-	-	-
баг/ насадження	27,5	2,2	-6,2	27,3	25,7	26,2	-1,5	-0,9
сіножаті	92,1	7,3	-4,3	94,7	96,9	97,4	2,1	2,4
пасовища	138,4	10,7	-3,4	136,3	131,3	129,2	-5,0	-7,2
інші с/г землі	18,2	1,5	+4,1	18,2	19,8	15,7	1,7	-2,4
лісовкриті площі, всього	720,4	56,6	+4,4	720,6	722,2	726,8	1,5	6,2
забудовані землі, всього	43,6	3,3	+4,6	44,1	46,3	47,4	2,2	3,3
з них: під житл. забудовою	12,3	1,1	+2,1	12,5	15,1	16,6	2,3	3,8
землі промисловості	2,7	0,3	-1,2	2,4	2,4	2,4	-0,4	-0,3
транспорту і моб. комунцій	8,8	0,8	+1,3	9,1	10,5	11,5	1,5	2,2
технічної інфраструктури	0,7	0,4	-	0,5	0,8	0,9	0,2	0,3
для відпочинку	11,4	0,8	-	11,5	11,8	12,2	0,6	0,8
відкриті заболочені землі	1,1	0,2	+0,2	1,1	1,2	1,1	0,2	0,3
відкриті землі без рос.покриву	14,5	1,3	-1,5	14,9	14,1	14,2	-0,6	-0,9
всього земель	1257,2	98,7	-0,3	1257,2	1256,8	1256,8	-0,2	-0,2
води	18,1	1,3	+0,3	18,1	18,5	18,5	0,2	0,2
Разом	1275,3	100	-	1275,3	1275,3	1275,3	-	-

Завдання, котрі необхідно вирішити в Закарпатті для належного піднесення її економічного і соціального розвитку, в контексті збалансованого розвитку, надзвичайно складні й масштабні. Завдання не є простими, але посилені для працелюбних закарпатців. Непрості ще й тому, що значно низький теперішній рівень розвитку продуктивних сил, низька зайнятість населення, висока трудова міграція, недостатня екологічна свідомість. (С. Поп, с.64).

Тому нами проведено СВОТ-аналіз Закарпатської області, що дозволило врахувати проблемні питання щодо землекористування і їх особливості в загальному контексті розвитку, що може бути основою розробки сучасних стратегій розвитку досліджуваного регіону.

5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Забезпечення природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та збереження економічної безпеки людини є найважливішими завданнями, головним ланцюгом економічної і соціальної політики будь-якої держави.

Спільнота усього світу все більше схиляється до думки, що сфера природокористування та природоохорона зумовлена самим суспільством. Для національного відродження України, її науково-технічного розвитку та соціального прогресу, розбудови основ демократичної правової державності все більше значення набуває проблема оптимізації взаємодії суспільства і природи.

Очевидним є те, що довкілля потребує охорони як джерело усього живого, що людина, як біологічний вид може жити і розвиватись лише в сприятливих умовах.

Проблема охорони природи та раціонального природокористування зумовлена інтенсивним розвитком техніки, швидким збільшенням народонаселення, всезростаючими негативними наслідками господарської діяльності людини, які привели до порушення екологічної рівноваги в багатьох регіонах світу. Для уникнення загрози виснаження природних ресурсів необхідна розробка наукових основ раціонального природокористування, системи заходів спрямованих на охорону, раціональне використання та відновлення природних багатств, проблеми, про які йде мова, необхідно вирішувати у світовому масштабі, пам'ятаючи, природою нашої планети керують єдині закони, всі явища в природі взаємозв'язані, зміна стану екологічної системи в одній частині Землі спричинює зміну в іншій. Лише раціональне природокористування в сучасних умовах може забезпечити комплексне та невиснажливе освоєння ресурсів, дасть змогу уникнути як локальних так і світових екологічних катаклізмів, гармонізувати відносини людини і природи .

Основним завданням раціонального і екологічнобезпечного природокористування, до якого відноситься і використання земельних ресурсів на місцевому рівні, є збереження та підвищення продуктивності та цінності природних ресурсів, забезпечення раціонального використання та розширеного відтворення ресурсів для постачання сировиною та енергією народного господарства, поліпшення умов життя людей, збереження типових та унікальних природних комплексів. Раціональне природокористування передбачає досягнення максимальної біологічної продуктивності екосистеми, мінімальне порушення її гомеостазу при господарському втручанні, підвищення стійкості до антропогенного впливу, збереження звітності екосистеми до самовідновлення. Для забезпечення раціонального використання природних багатств, необхідно встановити оптимальні норми користування природними ресурсами, обґрунтувати найбільш вигідне розміщення галузі виробництва та визначити оптимальні територіальні пропозиції розвитку народного господарства. Також необхідно запровадити мало відхідні і безвідхідні процеси на виробництві, розвивати комбіновані виробництва, які б забезпечували повне та комплексне використання природних ресурсів сировини і матеріалів.

Важливе місце в охороні навколишнього середовища належить екологічному моніторингу систематичному спостереженню за станом природних показників.

Таким чином, при обмеженості земельних ресурсів особливо гостро стоїть проблема їх раціонального використання та охорони.

5.1. СНАН ҐРУНТІВ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

У результаті сільськогосподарського виробництва ґрунт стає продуктом людської праці. Нераціональне ж використання ґрунтів призводить до їх деградації, тобто зводить нанівець те, що природа створювала віками, а також роль і значення витраченої праці і засобів

виробництва. Тому питання охорони ґрунтів заходи по захисту від ерозії, забруднення, засолення, заболочення, а також правова охорона нині є найактуальнішими.

Без вирішення проблем охорони ґрунтів не можна підвищити родючість, а без неї неможливе різке збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. В нашій країні питання охорони земель надається виняткове значення.

Слід зазначити, що на території Закарпатської області рельєф в загальному сприятливий для механізованого обробітку.

На сільськогосподарських землях Закарпатської області була проведена порівняльна характеристика ґрунтів, в результаті чого сталися суттєві зміни в морфологічних характеристиках, фізико-хімічних та агровиробничих властивостях ґрунтів. Основними факторами, що призвели до змін в ґрунтовому покриву в проведенні осушної та хімічної меліорації, інтенсивності розвитку ерозійних процесів /водної та вітрової ерозій, господарської діяльності людини тощо.

На даний час водоерозійні процеси відмічені переважно на схилових землях, зайнятих опідзоленими глеюватими середньо суглинковими чорноземами. З метою раціонального науково-обґрунтованого використання і збереження земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області встановлено оптимальний склад і співвідношення угідь, проведена протиерозійна організація території з врахуванням структури посівних площ.

Результати обстежень показали, що ґрунти втратили значну кількість гумусу як внаслідок ерозії, так і внаслідок інтенсивного розкладу його в аеробних умовах при осушенні. Значно погіршилась структура орного шару внаслідок застосування важкої техніки, при розвіюванні ґрунтів та зменшилась місткість вбирання майже у всіх ґрунтах. Однак слід відмітити покращання водно-повітряного і теплового режимів та зменшення кислотності осушених ґрунтів. Кількісні величини цих змін дуже

різноманітні і залежать від культури землеробства та раціонального використання земель.

Для підвищення продуктивності земель в дипломному проекті передбачено ряд протиерозійних заходів. Серед них найбільш допустимими і порівняно ефективними методами боротьби з ерозіями на схилових землях є посів однорічних і багаторічних трав, раціональна система сівозмін, удосконалення в них сортового і видового складу ґрунтів, контурний посів, застосування поживних, поукісних і інших варіантів сумісних посівів, поверхневе і корінне поліпшення кормових угідь, методи ґрунтозахисного обробітку ґрунтів, внесення відповідних доз органічних, мінеральних, бактеріальних добрив, вапнування кислих ґрунтів.

В полях сівозмін із схилами 1° основний обробіток і посів сільськогосподарських культур буде проводитись впоперек схилу або під допустимим біля 1° кутом до нього. Поглиблення орного шару буде проводитись під час оранки на зяб за допомогою спеціального пристрою до плуга. Щілювання буде проводитись впоперек схилу строго і напрямку горизонталей. Природні кормові угіддя на схилах будуть щілювати один раз в два-три роки. Глибина щілин 50-70 см.

Підвищення родючості земель значною мірою зумовлюється внесенням добрив, пестицидів, застосуванням отрутохімікатів, в результаті чого збільшується загроза забруднення ґрунтів.

Все це вимагає перш за все застосування на сільськогосподарських землях Закарпатської раціонального землеробства, нормативного внесення органічних і мінеральних добрив, освоєння ґрунтозахисних систем обробітку земель.

5.2. ВОДНІ РЕСУРСИ НА ТЕРИТОРІЇ РЕГІОНУ, ЇХ СТАН ТА ОХОРОНА.

Вимоги по раціональному вивченню водних ресурсів, запобіганню їх виснаженню і забрудненню належать до найважливіших в системі природоохоронних заходів. Обов'язковим вимогами при використанні водних ресурсів є: економна витрата води, створення замкнених /безстічних/

систем водо забезпечення, застосування ефективних і економічних методів очищення стічних вод від відходів виробництва, мінеральних і органічних добрив, пестицидів та інших речовин; раціональне, науково-обґрунтоване використання води для меліорації; виконання комплексних заходів по відновленню водності річок, включаючи малі річки й струмки, по захисту ресурсів підземних вод від виснаження тощо .

Вказані вимоги здійснюються за допомогою нормативних актів і розроблених рекомендацій, на основі яких будується господарська діяльність виробництва і проводиться екологічна експертиза.

Річки, ставки, канали на території району постійно накопичують продукти ерозії, від чого поступово міліють, втрачають свою екологічну роль. Щоб ця роль збереглась, на даній території систематично здійснюються заходи запобігання замулюванню річок і водоймищ. Серед них слід виділити протиерозійну організацію території, задерніння схилів, лісомеліоративні заходи.

Для річок і каналів виділено прируслові смуги з обох сторін. Ширина прируслових смуг для річок - 20 м з обох сторін, а для каналів - 10 м.

В межах прируслових смуг забороняється регулярна оранка земель, застосування отрутохімікатів, випас худоби і будівництво літніх таборів для худоби, стоянка і миття машин; забороняється регулярно проводити оранку і обробіток ближче 3-х метрів від бровки русла.

Відповідальність за дотримання належного водного режиму на землях водоохоронних зон покладається на керівництво відповідних рад та окремих громадян, присадибні землі яких безпосередньо примикають до русел річок.

5.3. ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Основними джерелами забруднення атмосферного повітря на території Закарпатської області є: викидні гази двигунів тракторів, автомобілів, комбайнів та інших машин, які використовуються на виробництві; викиди побутових підприємств - котельні, цеху з переробки сільськогосподарської продукції, випаровування в повітря шкідливих газів з тваринницьких ферм,

зокрема, при несвоєчасній очистці приміщень та неправильному зберіганні гною, випаровування нафтопродуктів при не правильному їх зберіганні та використанні, втратах на машинних дворах, у майстернях, сховищах пального і мастил, накопичення у тваринницьких приміщеннях аміаку, вуглекислого газу та шкідливих мікроорганізмів при відсутності належної вентиляції.

Дотримуючись положень державного контролю за охороною атмосферного повітря керівництва і спеціалісти господарств планують санітарно-технічні та конструктивно-технологічні заходи. А саме, для складів зберігання отрутохімікатів і добрив, а також паливно-мастильних матеріалів вибрано майданчик з врахуванням напрямку переважаючих вітрів, розміщення житлового масиву. Приміщення для утримання тварин збудовані з врахуванням нормативів санітарно-захисних зон. Також, можливе забруднення атмосферного повітря є обприскування посівів в жарку погоду, коли деяка кількість розчину випаровується. При цьому слід обприскувати посіви в ранкові і вечірні години.

5.4. СТАН ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

Рослинний світ, або флора, дуже чутливо реагує на зміни екологічних факторів і є чітким показником обсягу антропогенного впливу на природу. Рослини найбільш беззахисні перед діяльністю людини, й з урахуванням сучасного стану біосфери їх охорона стала нині важливим комплексним міжнародним завданням.

На території Закарпатської області практично всі лісонасадження виступають місцями відпочинку трудівників навколишніх сіл у всі пори року. Ліси є місцями збору дикоростучих плодів, ягід, грибів, лікарської сировини, якщо це не заборонено районними службами охорони природи, які контроль за станом навколишніх лісів. В існуючих деревостанах відповідно до вікових категорій дерев пропонується проводити рубки догляду з метою створення оптимальних умов для росту і розвитку головних порід, забезпечення їх стійкості і довговічності, попередження розмноження шкідників шляхом

утримання деревостанів у відповідному санітарному стані, то забезпечить найбільш ефективно виконання насадженнями захисних функцій.

Тваринницький і рослинницький світи є джерелом промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей, необхідних для задоволення потреб населення та народного господарства. Тому потрібно як найраціональніше ставитися до рослинного і тваринного світу.

Серед заходів щодо охорони флори і фауни важливими є запровадження біологічних методів захисту рослин з метою зменшення внесення хімічних засобів, які спричиняють негативні екологічні зміни довкілля, сприяють загибелі корисних тварин і рослин.

На території Закарпатської області запроваджені прогресивні біологічні й інтегровані методи боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами рослин.

Значні втрати птахів і звірів спостерігаються в час збирання хлібів, сінокосіння тощо. Тому необхідно звернути увагу на організацію загонів для комбайнів та сінокосарок, щоб запобігти попаданню звірів під ріжучі апарати машин. Важливе значення мав час збирання сіна, треба добитися, щоб він менше співпадав з часом гніздування птахів. Необхідно звернути увагу на збереження місць гніздування птахів, що живляться шкідниками рослин, створення штучних місць для закладки гнізд.

Вище викладені природоохоронні заходи сприятимуть покращанню екологічної ситуації, оздоровленню оточуючих ландшафтів, естетичному вигляду довкілля.

В загальному в Закарпатській області екологічний стан навколишнього середовища можна вважати задовільним.

Для покращення екологічного стану необхідно прийняти такі заходи:

1. На схилі землях крутизною 3-5° запровадити ґрунтозахисні сівозміни.
2. Схилі землі крутизною > 5° відвести відповідно під залуження чи заліснення.

4. Зменшити викиди вихлопних газів – проходженням щорічного техогляду транспортних засобів.

5. Не перевищувати допустимих норм застосування мінеральних добрив і пестицидів.

6. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

6.1. АНАЛІЗ СТАНУ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

Покращення умов праці є одним із резервів росту продуктивності та економічної ефективності виробництва, а також подальшого розвитку самої людини. Проблеми поліпшення умов праці безпосередньо пов'язані з санітарно-побутовим та медичним обслуговуванням працівників, організацією відпочинку, харчуванням.

Великих збитків на сьогоднішній день виробництву завдає травматизм та захворюваність. Необхідною умовою запобігання виробничому травматизму та аварій на виробництві повинна стати розробка спеціальних заходів на основі глибокого аналізу стану охорони праці, що характеризується наявністю на робочих місцях небезпечних виробничих факторів, умов, при яких вони можуть діяти на людей.

Поліпшення умов праці є одним з основних ресурсів росту її продуктивності та економічної ефективності виробництва, а також розвитку самої людини.

Проблеми поліпшення умов праці при виконанні топографо-геодезичних та землепорядних робіт безпосередньо пов'язані з санітарно-побутовим та медичним обслуговуванням працівників, організацією відпочинку, харчування в польових умовах тощо.

Проведення такої роботи можливе лише при впровадженні на виробництві системи управління охорони праці, яка в свою чергу ґрунтується на впровадженні державних стандартів безпеки праці, галузевих стандартів підприємств.

Для проведення землепорядних та геодезичних робіт, пов'язаних з впровадженням даного проекту, потрібні спеціалісти різних кваліфікацій, а саме: інженер-землепорядник, технік-землепорядник, монтажник знаків, водій та робітники.

Охорона праці – це система заходів, які спрямовані на безпечні умови праці. Система цивільної оборони складається з органів державної

виконавчої влади, органів повсякденного управління, сил і засобів призначених для виконання завдань цивільної оборони, фондів фінансових, медичних та нотаріально-технічних ресурсів.

Зокрема, охорона праці, техніка безпеки і захист населення у більшості підприємств, які знаходяться на території Закарпатської області знаходяться переважно в належному стані.

Щодо охорони праці, погане проведення паспортизації умов праці на робочих місцях, некомпетентне поновлення щорічних наказів про закріплення відповідальних за організацію роботи з охорони праці в галузі і структурних підрозділах. Це щодо загальних показників. А також погане харчування працівників, які безпосередньо цілий день перебувають в польових умовах праці, погана вентиляція в робочих приміщеннях, погане освітлення та інші.

Всі ці недоліки можуть призвести до виникнення підвищеного рівня травматизму, нещасних випадків серед працівників господарств і професійного захворювання .

Тому підприємствам слід виділити певні кошти, щоб здійснити ряд заходів по покращенню стану охорони праці та цивільної оборони. Покращити раціон харчування, провести вентиляцію в тих приміщеннях, де це необхідно, зробити відповідне освітлення. А для того щоб зменшити травматизм слід проводити інструктажі з охорони праці згідно стандартів, які прийнято ГОСТ 12.0.004-90, забезпечити працівників засобами індивідуального захисту.

6.2. ПРОЕКТ ЗАХОДІВ З ПОКРАЩЕННЯ УМОВ І БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ.

Проект спрямований на створення безпечних і здорових умов праці на виробництві і враховується при розробці наступних питань: проектом забудови населених пунктів, які є в господарстві передбачено проектування зручної мережі доріг загального користування і внутрігосподарських доріг.

При проведенні польових землевпорядних робіт експедиційні бригади повинні бути забезпечені необхідними продуктами харчування і запасами чистої води. Також бригади повинні бути забезпечені палатками, спальними мішками з метою забезпечення нормальних умов відпочинку. Землевпорядники при виході в поле повинні бути забезпечені необхідними засобами надання першої медичної допомоги, а також кожен робітник повинен мати індивідуальну аптечку з повним набором медикаментів для захисту від інфекційних хвороб і укусів комах.

Для транспортування інструментів та доставка персоналу на місце роботи проектом передбачено використання вантажних машин. При цьому машини повинні бути обладнані справними фіксованими відкидними дверима, освітленням, вентиляцією.

При виконанні пошукових робіт на полотні доріг на робітниках повинна бути одягнена сигнальна оранжева форма. При виконанні зйомочних робіт на проїзній частині дороги необхідно встановити регулювальника за 50-100 метрів з обох сторін від місця роботи і поставити знаки обмеження швидкості.

Всі інженерно-технічні працівники при польових роботах забезпечуються спецодягом і спецвзуттям за затвердженими нормативами. Спецодяг повинен бути демаскуючого характеру.

Виробнича бригада забезпечується аптечкою з повним набором медикаментів, які необхідні при роботі в польових умовах, а також робітники бригади при собі повинні мати індивідуальні медикаменти.

До виїзду на місця проведення робіт керівники бригад повинні мати план обстежуваних ділянок із нанесеними мережами комунікації (телефонні та радіолінії, водопроводи, газопроводи та інші комунікації).

Згідно чинного законодавства про працю нормальна тривалість робочого часу дня становить 7-8 год., а робочий тиждень не повинен перевищувати 41 год.

До роботи з електронними тахеометрами і світлодалекомірами повинні допускатися особи, які пройшли спецпідготовку і здали іспит з техніки безпеки і технології роботи на приладах.

Своєчасне і правильне збалансоване харчування під час проведення землевпорядних робіт в експедиційних умовах – важлива умова збереження здоров'я і працездатності спеціалістів. При малорухомому характері роботи енерговитрати організму становлять – 2500-3000 ккал/добу, а при великих фізичних навантаженнях – 5500-6000 ккал/добу. В середньому енерговитрати досягають 4500-5000 ккал/добу. Спеціалістами – медиками рекомендується наступний розподіл добового раціону: на сніданок - 35%, обід - 45 – 50%, на вечерю 15 – 20% загально добового енергетичного раціону. Їжа, яка з'їдається за день повинна містити приблизно стільки калорій, скільки енергії витрачає організм за цей самий час для забезпечення енергетичного балансу.

Населений пункт був запроектований з підбором інженерних рішень і заходів спрямованих на створення безпечних і здорових умов праці, передбачено зручний зв'язок житлової зони з центром міста, виробничою зоною, виробничими транспортними комунікаціями. Розміщення виробничих зон проведено із врахуванням рози вітрів, рельєфу, якості ґрунту, водних джерел і глибини залягання ґрунтових вод, існуючої дорожньої сітки. Лінії електропередач проходять в смугах відводу шляхів, по межах землекористувань.

Земельні масиви які надані жителям для вирощування сільськогосподарської продукції, запроектовані з урахуванням крутизни схилів, на рівнинних місцях для того щоб зменшити вплив вітрової ерозії розміщено лісосмуги, вздовж ріки виділено водоохоронну зону.

На полях у формі неправильних чотирикутників з неправильним або криволінійними, довгими сторонами робота надзвичайно складна, стомлююча для тракториста, збільшується спрацювання, машин, підвищується можливість їх поломки та ймовірність аварій.

При побудові й розбиранні металевих геодезичних знаків повинна складатися своя підйомна система, яка відповідає висоті сигналу та його масі,

навантаженні яке виникає при піднятті. Не дозволяється виконувати будівельно-монтажні роботи по збиранню металевих знаків на землі і їх піднімання при вітрі силою 5 м/с і більше, під час зливи, сильного дощу і снігопаду. При обстеженні старих геодезичних знаків потрібно розпочинати огляд основних стовпів біля основи знаку, потім розкопку в глибину землі на 40-50 см і далі візуально по всій поверхні стовпів. Ремонт і встановлення геодезичних знаків дозволяється виконувати тільки в присутності представника будівельної організації (інженерно-технічного працівника), який має досвід будівництва високих геодезичних знаків [40]. Виконання робіт по закладці полігонометричних геодезичних центрів і реперів у ґрунт дозволяється тільки при ретельній рекогносцировці і затверджених схемах, погоджених із місцевими організаціями, експлуатуючим різні підземні комунікації .

Виконання різних топографо-геодезичних робіт на вулицях міст і населених пунктів, а також по автомобільних шляхах повинні бути погоджені із відділом регулювання вуличного руху, а на дорогах території спеціального призначення - після одержання від відповідних служб дозволу і вказівок по безпечному виконанні цих робіт.

Головне призначення промислової вентиляції полягає в тому, щоб на постійних робочих місцях, у робочих зонах, а також у виробничих приміщеннях підтримувати необхідні метеорологічні умови та чистоту повітря.

6.3. ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.

Техногенне, екологічне та природне становище України рік від року стає складнішим, зростає його негативний вплив на населення та навколишнє середовище. Тому, з набуттям Україною незалежності, враховуючи досвід економічно розвинутих країн, було розпочате законодавче оформлення Цивільної оборони, як державної системи органів управління та сил для організації і здійснення заходів щодо захисту

населення від впливу надзвичайних ситуацій. В 1993 році було прийнято закон України “ Про цивільну оборону ”.

Керівництво організацій, установ та закладів, незалежно від форми власності і підпорядкування, створює сили для ліквідації наслідків НС та забезпечує їх постійну готовність до практичних дій, організовує забезпечення своїх працівників засобами індивідуального захисту та проведення при потребі заходів евакуації та інші заходи ЦО, передбачені законодавством.

Створений штаб ЦО та ряд служб і формувань по забезпеченню різних галузей і об'єктів від НС включають в себе: службу оповіщення, службу зв'язку, медичну, аварійно-технічну службу, службу захисту рослин, тварин. Проте у зв'язку із великими фінансовими труднощами ці формування є недостатньо дієздатними і потребують значно більше коштів і уваги з боку адміністрації Закарпатської області.

На території району знаходяться декілька потенційно-небезпечних об'єктів техногенного та природного походження, до яких можна віднести: автомагістраль районного значення при аваріях на яких можливі викиди небезпечних і токсичних речовин, високовольтні ЛЕП та трансформаторні підстанції, підземні газопроводи та лінії зв'язку, пошкодження яких загрожує життю людей і міст; склади пестицидів та міндобрив в господарствах. Природні кліматичні НС – урагани, град, заметілі, шквальні вітри (із швидкістю понад 25 м/с) та інше можуть паралізувати життєдіяльність району. Також став, який розміщений в центрі села, забезпечення, може являти собою загрозу при паводку через підтоплення прилеглих територій.

В адміністрації Закарпатської області розроблені плани ліквідації наслідків аварій та рятувальних невідкладних аварійно-відновних робіт (РНАВР) при різних НС.

Для реалізації цих планів виділяються наявні матеріально-технічні засоби. Плани ліквідації аварій та аварійно-відновних робіт повинні вводитися в дію відразу ж після отримання сигналу про НС, який поступає по радіо, телебаченню, іншими джерелами зв'язку.

Дуже важливим є оперативність і швидкість реагування на НС, оскільки при запізненні значно зростають розміри втрат та можливі жертви серед населення.

Велику роль у набутті навиків поведінки при НС має навчання населення з питань цивільного захисту. З цією метою регулярно проводяться лекції і заняття з ЦО з працівниками установ, організацій, підприємств які знаходяться на території Закарпатської області. Основною метою таких занять є прищеплення навичок і вмінь практичного використання засобів індивідуального захисту, надання само – та взаємної допомоги при травмуваннях та пошкодженнях, поведінки при сигналах цивільної оборони та інших важливих діях.

Для виконання покладених завдань і функцій на формування ЦО у їх структурі створені такі служби і підрозділи: служба оповіщення і зв'язку, яка своєчасно інформує керівний склад, працівників і все населення про загрозу виникнення НС; медична служба, яка забезпечує комплектування і готовність медичних формувань; служба охорони громадського порядку; служба енергопостачання-забезпечує безперебійне постачання газу, тепла, електроенергії на об'єкти; аварійно-технічна служба – здійснює заходи по підвищенню стійкості інженерного обладнання, роботи по розбиранню завалів, локалізація і ліквідація аварій на комунальних об'єктах міста; служба сховищі укриттів – забезпечує разом із транспортною службою евакуацію і укриття населення та участь в рятувальних роботах; служба матеріально-технічного постачання-своєчасно забезпечує формування ЦО всіма необхідними матеріально-технічними ресурсами.

До комплексу заходів, що проводяться в масштабі держави і складають систему заходів захисту населення, відносяться укриття населення в захисних спорудах, евакуація, розосередження та віднесення з районів лиха та можливих бойових дій, медичний захист, протирадіаційний, протихімічний захист, а також захист від біологічних засобів ураження.

Укриттю в захисних спорудах у надзвичайних ситуаціях підлягає усе населення. Фонд захисних споруд створюється шляхом обстеження і обліку

підземних та наземних будівель та споруд, що відповідають вимогам захисту населення.

Із проведеного аналізу стану охорони праці при проведенні топографо-геодезичних та землевпорядних робіт можна зробити висновок про їх оптимальний стан.

Роблячи висновок з проведеного аналізу видно, для того щоб усунути недоліки чинної технології щодо проведення охорони праці можна застосувати більш безпечний режим роботи спеціалістів, а саме розробити заздалегідь відомий графік напруженість, що дозволить працівникам краще запланувати на свій розсуд вид та послідовність виконання тієї чи іншої роботи, що позитивно відіб'ється на її якості. Стосовно інших вище перерахованих недоліків, то було б добре, коли можна розв'язати їх при першій матеріальній та фінансовій можливості.

Пропоную у найближчий термін здійснити наступні заходи :

- регулярно проводити інструктажі по техніці безпеки і вести їх чіткий облік;
- суворо дотримуватись вимог і правил по техніці безпеки при проведенні обміру земельних ділянок та інших геодезичних робіт;
- забезпечити працюючий персонал необхідним спецодягом взуттям, та іншими засобами.

Дотримання цих вимог дозволить покращити умови охорони праці при втіленні основних пропозицій, які щодо розвитку землекористування на території Закарпатської області.

Висновки

В кваліфікаційній роботі на тему: ” Покращення рівня використання сільськогосподарських земель Закарпатської області” в кінцевому результаті були визначені наступні висновки:

1. Земля є специфічним ресурсом виробництва, яка створена силою природи та основним складником господарського процесу, будучи єдністю усіх сил природи, які пов’язані з даною територіальною одиницею.

2. Впровадження земельного ринку потребує взяття обмежень на її трансакції, створення відповідно нормативно-правового поля шляхом прийняття ряду законів і внесення відповідних змін в існуючі, формування інституціонального і інфраструктурного забезпечення.

3. Методологія дослідження використання с/г земель Закарпаття базується на економічних законах і діалектиці, охоплює найсучасніші досягнення вітчизняної, зарубіжної економічної й технологічної наук, відображає об’єктивну реальність та базується на комплексному підході з врахуванням особливостей розвитку Закарпаття.

4. Особливості землекористування в Закарпатській області обумовлюються сукупністю чинників і передумов, серед котрих ключовими є: територіальна і вертикальна зональність, географічне розміщення, різноманітність погодних умов і клімату, широкий рекреаційний та туристичний потенціал досліджуваного регіону.

5. В динамічній структурі характерні процеси зменшення площ угідь в с/г обігу, суттєві структурні зміни у формах власності на земельні ділянки, землекористувачах і структурі с/г угідь.

6. Рівень використання земельного фонду в цілому по Закарпатті, зокрема в с/г підприємствах має чітку тенденцію до росту. Особливо динамічний ріст зміни властивий сільськогосподарським підприємствам і фермерських господарств.

7. Достатньо важливою є проблема оптимізації структури земельних угідь, в першу чергу через низький рівень землезабезпечення, що спричинило залучення в с/г оборот непридатних для інтенсивного використання земель.

8. Для удосконалення орендних відносин запропоновано: розширити нотаріальне забезпечення термінів та договорів оренди, юридично врегулювати терміни оплати за оренду земельних ділянок, повсемісно переглянути договори і впровадити нову ставку орендної плати в розмірі більше 3% вартості земель, законодавчо закріпити впровадження санкцій за нераціональне та нецільове використання і погіршення якості землі.

9. Ефективне використання земельних ресурсів і забезпечення їх охорони можливе тільки при умові повноцінного функціонування ринку земель с/г призначення. Це вимагає ряду організаційних дій, зокрема, формування інфраструктури ринку земель, визначення вартості земельних ділянок як специфічного товару-капіталу, формування платоспроможного попиту, формування конкурентного середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрного підприємства. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. - К.: КНЕУ, 2000.-356с,с.115-118].
3. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) // Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. // Економіка АПК, 2009.-№12, с.3-13.
4. Бабміндра Д. “2010-зустрічаємо вагомими здобутками” // Землевпорядний вісник.-2009.-№12,с.4-6, с.6
5. Бабміндра Д., Єлефтеріаді Т. За проблемні земельні питання братись самотужки марно...// Землевпорядний вісник, 2007.-№5 с.41-43 .
6. Барановський В.А. Територіальні передумови переходу України на модель економічного сталого розвитку (причини картографічного дослідження)// Барановський В.А.-Київ: РВПС.
7. Барвінський А.В. Балансовий метод екологічної експертизи землевпорядних рішень//Землеустрій і кадастр, 2008.-№3,с.46-54,с.46
8. Баланюк І. Ф. Організаційне забезпечення нового етапу розвитку аграрних відносин / І. Ф. Баланюк // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 37.
9. Богіра М. С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект. Монографія. / М. С. Богіра. – Львів : “Новий світ - 2000”. – 2008. – 225 с.
- 10.Бородіна О. Аграрна політика України : витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 94.
- 11.Генсьор І. Проблеми класифікації гірських ґрунтів Польщі на основі бонітету //Вісник ЛАДУ: Землевпор.і зем.кад.№6, -2003.с.28-33,с.30.

12. Горлачук В.В. Возняк Р.П. Радомський С.С. Теоретичні основи формування державної, комунальної та державної власності на землю в містах. Вісн. Львів. Держ. аграрн. ун-ту. Сер. "Землевпорядкування і земельний кадастр" №4-2001-с.91-95.
13. Губені Ю. Ринок землі сільськогосподарського призначення на основі оренди / Ю. Губені // Екологічні, економічні та технологічні аспекти використання земельних ресурсів / Матер. міжнар. науково-практ. форуму, 19-21 вересня 2007р. Львів, 2007 – С. 43-47.
14. Гулько Р.Й. Шпик Н.Р. Радомський С.С. Застосування програмно-цільового методу при прогнозуванні земельних ресурсів. Вісн. Львів. Держ. аграрн. ун-ту. Сер. "Землевпорядкування і земельний кадастр" №9-2006. с.
15. Даниленко А.С., Манько І.П. Вдосконалення земельного законодавства та реформування земельних відносин в умовах ринкової економіки // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С.147-153.
16. Даниленко О.А. Особливості оподаткування земель сільськогосподарського призначення // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2002. – № 2. – С.23-30.
17. Данкевич А.Є. Методичні підходи щодо запровадження застави права оренди землі // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С.88-93.
18. Долішній М. Актуальні завдання регіональної політики України в сучасних умовах // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С.16-32.
19. Дулюк В., Лех Г., Лисюк О. Можливості розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні за існуючих аграрних відносин // Зб. матеріалів міжвуз. наук.-техн. конф. наук.-пед. працівників. – Львів: Ліга-Прес, 2006. – С.105-106.
20. Дулюк В., Лех Г., Лисюк О. Проблеми реформування аграрних відносин // Науковий вісник: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: НЛТУУ, 2006. – Вип. 16.2. – С.181-186.
21. Даниленко А.С. Ринок земель України та перспективи його подальшого розвитку. Доповідь на спільному засіданні комісії Держкомзему

- України Мінагрополітики та президії УААЕ 20 січня 2004 року//Землевпорядний вісник.№1, 2004.с.71-75, с.71-72.
- 22.Добряк Д. С. Концептуальні засади формування та функціонування ринкових земельних відносин у сільському господарстві / Д. С. Добряк, А. Г. Мартин, В. М. Вітвицька // Землеустрій і кадастр. – 2008. - № 2. - С.4-8.
- 23.Добряк Д. С. Методичні основи затратного підходу в економічній і грошовій оцінці сільськогосподарських земель Автономної Республіки Крим / Д. С. Добряк, А. Г. Мартин, В. М. Вітвицька // Землеустрій і кадастр. – 2009. - № 2. – С. 3-10.
- 24.Закон України “Про охорону земель” : Прийнятий 19 червня 2003 року. № 962 – IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. - № 39. – С. 349.
- 25.Закон України “Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності” : Прийнятий 1 грудня 2005 року № 3164 – IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2006. - № 12. – С. 101.
- 26.Земельний кадастр : підручник / М. Г. Ступень, О. Я. Микула, Є. С. Лавейкіна та ін.; За заг. ред. М. Г. Ступеня. – Львів, 2011. – 309 с.
- 27.Законодавство України про державний контроль за використанням та охороною земель : зб. нормат.-прав. Актів : станом на 30 берез. 2007 р. / [укл.: В. І. Курило та ін.]. – К. : Магістр – XXI ст., 2008 – 348 с.
- 28.Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / [За ред.. В.І.Семчика]. – К. : Ін-Юре, 2003. – 676с.
- 29.Канаш О.П., Карлюк І.Р. Деградовані землі та землі відносно гіршої якості під кутом зору оптимізації земле користувань//Землеустрій і кадастр, 2008, - №3,с.3-5,с.3.
- 30.Карплюк І.Р. Щодо економічних проблем консолідації земельних і водних ресурсів// Землеустрій і кадастр.-2008.-№1, с.9-11, с.10.
- 31.Квітка Г. Державний акт хаосу і корупції // Пропозиція, №5,- 2009р.с.32-35,с.32
- 32.Квітка Г. Земля і Юля // Пропозиція.-2009,№10.-с.7-12, с.8

- 33.20. Кириленко І.Г. Актуальні питання ринку земель сільськогосподарського призначення// Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Збірник матеріалів v- річних зборів, 2009.с.46-49.с.47
- 34.Кириленко І.Г. Аграрна реформа в Україні: надбання, проблеми // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 8-14.
- 35.Кодекс України про адміністративні порушення.-К.: Атака,2002.-192с.,с.25-26.
- 36.Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України // Проблема охорони ґрунтів. - К.: Урожай, 2006. - С.172.
- 37.Кривов В.М. Управління сучасними землеволодіннями та землекористуваннями за допомогою економічних (рентних) рег..... // Землеустрій і кадастр, №4,-2008.с.14-19,с.14
- 38.Кулініч В.В. Еколого-економічні заходи в управлінні земельними ресурсами та визначення пріоритетності напрямів у земельній політиці України//Землевпорядкування і кадастр.№2.-2007,с.37-44,с.38
- 39.Курильців Р.М. Радомський С.С. Аналіз і диференціація програмних комплексів для автоматизованого ведення земельно-кадастрових робіт. Вісн. Львів. Націон. аграрн. ун-ту. Сер. “Землевпорядкування і земельний кадастр” №12-2009. с. 76-79.
- 40.Курильців Р.М. Радомський С.С. Кок З.С. Механічний склад ґрунтів, як невідємна частина обліку земель. Вісн. Львів. Націон. аграрн. ун-ту. Сер. “Землевпорядкування і земельний кадастр” №13-2010. с.
- 41.Лисецький А. Сільськогосподарська рента в АПК: теорія і практика // Економіка України. – 2003. – № 10. – С.37-46.
- 42.Лисюк О. Аналіз ефективності оренди земель сільськогосподарського призначення // Вісник Львівського державного аграрного університету: Землевпорядкування і земельний кадастр. – 2006. – № 9. – С.186-189.
- 43.Лисюк О. Орендні відносини в умовах малоземелля // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених “Теоретичні і практичні

- досягнення молодих вчених-аграріїв”, 11-12 квітня 2006 р. – Дніпропетровськ, 2006. – С.120-122.
- 44.Лисюк О., Лисюк Н. Удосконалення відносин, пов'язаних з орендою земель сільськогосподарського призначення (на прикладі передгірської та гірської зон Карпат Львівської області) // Тези наук. конф. / Редкол.: П.Г. Копитко (відп. ред.) та ін. – Умань, 2007. – С.94-95.
- 45.Микула О. Нормативна та експертна оцінка земельних ділянок/порівняльний аналіз// Вісник ЛАДУ. Землевпор. і зем.кад.-№6.-2003, с.87-92, с. 90.
- 46.Микула О.Я. Пересоляк В.Ю. Радомський С.С. Прогноз використання земель Закарпатської області. Вісн. Львів. Держ. аграрн. ун-ту. Сер. “Землевпорядкування і земельний кадастр” №9-2006. с.
- 47.Месель-Веселяк В., Федоров М. Удосконалення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С.10-16.
- 48.Михасюк І., Косович Б. Регулювання земельних відносин: Монографія. – Львів: Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 264 с.
- 49.Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія // Трансформація, 2009,с.51-58,с.53
- 50.Пересоляк В.Ю. Радомський С.С. Вдосконалення методичних підходів до експертної грошової оцінки земельних ділянок. Вісн. Львів. Держ. аграрн. ун-ту. Сер." Економіка АПК" №12-2005-с.
- 51.В. Ю. Пересоляк, М. М. Ходанич. Моніторинг ґрунтів Закарпаття. Монографія. Ужгород. Видавництво «ТУРпрес», 2013 - 110 с. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26600>
- 52.Ступень М., Богіра М. Шляхи вдосконалення раціонального використання земель сільгосппризначення на прикладі Львівської області // Землевпорядний вісник. – 2007.- №5, с.34-35.
- 53.Ступень М., Гулько Р., Таратула Р. Роль земельних ресурсів у структурі природно-ресурсного потенціалу // Вісник Льв. держ. агр..

- ун-ту. Землевпорядкування і земельний кадастр, Львів, 2006. - № 9, с. 143-154, с. 149.
54. Сучасний стан земельної реформи в Україні / А.С. Даниленко, М.Ю. Гарбуз, В.В. Жмуцький та ін.. – К.: Урожай, 2005. – 100 с.
55. Ступень М.Г. Гулько Р.Й. Микула О.Я. Всього 9 осіб. Оцінка землі. Навчальний посібник Під заг. ред. М.Г. Ступеня Львів – 2005. «Новий світ 2000».
56. Ступень М.Г. Гулько Р.Й. Микула О.Я. Всього 10 осіб. Теоретичні основи державного земельного кадастру. Навчальний посібник Під заг. ред. М.Г. Ступеня Львів – 2003. «Новий світ 2000».
57. Ступень М.Г. Гулько Р.Й. Радомський С.С. Еколого-економічні аспекти використання земель населених пунктів в сучасних умовах. Збірник наукових праць. Дніпропетровський ДАУ. серія «Економічні науки» - Белгород-2006-№10.
58. Ступень Н.М. Лавейкіна Є.С. Екологічні проблеми земельних ресурсів та ґрунтів у сільському господарстві на сучасному етапі. Вісн. Львів. Націон. аграрн. ун-ту. Сер. “Землевпорядкування і земельний кадастр” №11-2008. с.
59. Ступень М.Г., Радомський С.С. Багатофакторна кадастрова оцінка земельних ділянок у містах. Науково-виробничий журнал. Держкомзем України. Землевпорядний вісник. №1. 2008.с. 62-64.
60. Ступень М.Г. Радомський С.С. Ступень Р.М. Екологічні проблеми навколишнього середовища. Вісн. Львів. Націон. аграрн. ун-ту. Сер. “Землевпорядкування і земельний кадастр” №11-2008. с.
61. Черевко Г. В. Оцінка і підвищення ефективності земельних відносин / Г. В. Черевко, Г. М. Земляна, О. В. Сосницька // Вісник Львівського ДАУ : землевпорядкування і земельний кадастр. – 2008. - № 11 – С. 3-11.
62. Черпіцький О.З., Карлюк І.Р. Стратегічна роль загальнодержавної програми використання та охорони земель // Землеустрій і кадастр.- №4,-2008,с.5-11,с.9

63. Чумаченко О.М. Вплив деградаційних процесів на грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення//Землеустрій і кадастр.- №4.-2009.с.102-107.с.105.
64. Щурик М. В. Роль природноекономічних чинників у формуванні Карпатського макрорегіону / М. В. Щурик // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 10.
65. Якушин І. Особливості використання та оподаткування землі в Україні // Землевпор.вісник,-2009.-№12,с.37.
66. Теоретичні основи державного земельного кадастру : навч. посібник / Ступень М.Г., Гулько Р.Й., Микула О.Я. та ін.; за гол. ред. Ступеня М.Г., - Львів: "Новий світ - 2010", 2003.
67. Оцінка землі: Навчальний посібник. М.Г. Ступень, Р.Й. Гулько, О.Я. Микула та інші. За ред. М.Г. Ступеня.- Львів:"Новий світ" 2014-420с.